

Srednjovjekovna stambena arhitektura u Splitu

Škegro, Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:607682>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-19**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest umjetnosti

Diplomski sveučilišni studij povijesti umjetnosti; smjer: konzervatorski i muzejsko –
galerijski (jednopedmetni)

Marija Škegro

Srednjovjekovna stambena arhitektura grada Splita

Diplomski rad

Zadar, 2018.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest umjetnosti

Diplomski sveučilišni studij povijesti umjetnosti; smjer: konzervatorski i muzejsko –
galerijski (jednopedmetni)

Srednjovjekovna stambena arhitektura u Splitu

Diplomski rad

Studentica:

Marija Škegro

Mentor:

prof. dr. sc. Emil Hilje

Zadar, 2018.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Marija Škegro**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Srednjovjekovna stambena arhitektura u Splitu** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 1. rujna 2018.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. O istraživanju srednjovjekovnoga Splita	3
3. Povijesni pregled – prostor, vrijeme, ljudi.....	5
4. Urbanizam i stambena arhitektura grada Splita u srednjem vijeku	12
5. Obilježja i elementi srednjovjekovnih kuća u Splitu	20
5.1. Smještaj i tlocrti srednjovjekovnih kuća u jezgri Splita	22
5.2. Arhitektonski elementi srednjovjekovnih kuća u jezgri Splita.....	28
5.3. Unutrašnjost i inventar srednjovjekovnih kuća u jezgri Splita.....	35
6. Pučka arhitektura Velog Varoša	38
7. Srednjovjekovna stambena arhitektura u Splitu	42
8. Zaključak.....	46
9. Literatura i izvori	49
9.1. Literatura	49
9.2. Internet izvori	58
9.3. Arhivski spisi.....	58
10. Prilozi	59

Srednjovjekovna stambena arhitektura u Splitu

Sažetak:

Srednjovjekovna stambena arhitektura u Splitu podrazumijeva stilska razdoblja ranog srednjeg vijeka s kraja 10. stoljeća do početka 11. stoljeća, zatim romanike kroz 12. i 14. stoljeće te gotike od kraja 14. do početka 16. stoljeća. Najveća je koncentracija srednjovjekovne stambene arhitekture na području gradske jezgre, odnosno Dioklecijanove palače, te nove jezgre zapadno od zidina i najstarijeg predgrađa, Velog Varoša.

Radom se nastoji prezentirati stilska raščlamba srednjovjekovne stambene arhitekture u Splitu, detaljni opis i popis arhitektonskih i ukrasnih elemenata - njihovih razlika, razvoja i ostataka tijekom stoljeća. Vremenski period obuhvaća ranosrednjovjekovnu arhitekturu i njene jednostavne oblike, zreli stil romaničkog i ranogotičko razdoblje te visoki gotički stil velikih i luksuznih palača u središtu grada. Naravno, u radu se također analiziraju razlike između stilova, elemenata i graditeljskih procesa gradske stambene arhitekture, kao i ruralne stambene arhitekture u predgrađu Veli Varoš. Jednostavni oblici jednokatnih kuća u predgrađima, njihovi vrtovi i dvorišta, nalaze se u izravnoj suprotnosti od kuća smještenih u gradu.

U radu je kroz kontekst demografije, ekonomije i politike proučena stambena arhitektura te je analizirano stanje razvoja stilova i današnji izgled arhitekturnog očuvanja. Nadalje, radom je istaknuta važnost konglomerata stilova stambene arhitekture i njegova vrijednost u bogatoj povijesti grada.

Ključne riječi: srednjovjekovna stambena arhitektura, Split, Veli Varoš

1. Uvod

„Podno Kozjaka i Mosora, kao da se priroda razigrala ljepotom našeg Jadrana, na kojoj su stoljeća kulture i civilizacije zacrtala spomene i sjećanja razvoja našega roda, na raskrižju europskog zapada i istoka. (...) Zar spomenici Splita ne pričaju o životu kroz stoljeća, protkanom kulturnom izgradnjom i borbom za opstanak?“ Tako piše Kruno Prijatelj, u uvodu svoje knjige *Spomenici Splita i okolice*.¹ Prostor grada Splita, zaista, spaja spomenike gotovo svih povijesnih stilskih razdoblja, te ih povezuje u jedinstvenu, raskošno pitoresknu cjelinu, koja i danas privlači svakog prolaznika, te od svojih početaka drži i čuva svoj kontinuitet razvoja i rasta. No, zadržavši se za sada *samo* na srednjem vijeku, komuna koja se razvila u antičkoj Dioklecijanovoj palači, zatim van zidina prema zapadu i istoku, te u gradskim predgrađima, istraživačima predstavlja važno poglavlje ovoga grada, koji se i dalje razvija.

Ovaj diplomski rad predstavlja prikaz srednjovjekovne stambene arhitekture u gradu Splitu, od kraja 10. stoljeća do početka 16. stoljeća. Najveća pažnja u kontinuiranim znanstvenim istraživanjima grada Splita, uglavnom se daje monumentalnim ostvarenjima, upravo antičkom „biseru“, Dioklecijanovoj palači, a „manji“ predmeti istraživanja, ponekad „iskliznu“ s tih planova. Iz tog razloga, ovaj rad predstavlja pokušaj objedinjenja istraživanja na stambenoj arhitekturi srednjega vijeka grada Splita. Uz stilska obilježja umjetničkih razdoblja, osvrće se također i na kontekst razvoja gradnje - ekonomsku, demografsku i komunalnu sliku grada, koje su krojile sudbinu grada i njegovih stanara.

Svakako, tema arhitekture srednjeg vijeka u Splitu, ali i njenih stanara i graditelja sustavno je proučavana; tome svjedoče brojne knjige, te znanstveni i stručni radovi. Također, predmet istraživanja srednjovjekovne rezidencijalne arhitekture u zadnje je vrijeme naglašen u literaturi. No, u bibliografiji su zastupljena istraživanja uglavnom značajnijih zdanja, poput reprezentativnih stambenih građevina i palača, primjerice onih vezanih uz radionicu Jurja Dalmatinca, ili se pak naglasak stavlja na njegov utjecaj na arhitekturu 15. stoljeća. Malo šire, stambena srednjovjekovna arhitektura opisana je i u kontekstu konzerviranja i očuvanja splitske jezgre, te gradskom planiranju i *mappingu* grada, no, trenutačno nema mjesta na kojem je ovaj specifičan dio srednjeg vijeka grada Splita objedinjen.

¹ K. PRIJATELJ, 2005., str. 9.

Pojam *srednjovjekovno* upotrebljava se iz razloga što se proučavano razdoblje u radu ne želi stilski definirati. Razlog ovome je kontinuitet razvoja grada Splita tijekom godina; vlasnici građevina su se mijenjali što je često rezultiralo pregrađivanjem ili pak rušenjem kuća i zgrada, prema osobnim željama (koje se vrlo često nisu slagale s odredbama Statuta grada). Stoga, zadatak diplomskog rada je prezentacija *srednjovjekovne* stambene arhitekture u gradu Splitu od kraja 10. i početka 11. stoljeća do početka 16. stoljeća. Fokus promatranog razdoblja zadržan je na prostor koji obuhvaća Dioklecijanovu palaču i srednjovjekovno proširenje na njenoj zapadnoj strani te najstarije splitsko podgrađe,² Veli Varoš.

Srednjovjekovne kuće odredile su izgled srednjovjekovnog grada, bile one sigurno okružene antičkim zidinama ili pak smještene u *suburbiumu*.³ Tijekom vremena gradnjom kuća se premošćivalo i oblikovalo uske ulice grada, a zbog malog prostora kuće su „išle u visinu“ i većinski su višekatne. Zgledavši se malo bolje, pomalo kaotičan izgled grada i njegovo oblikovanje kućama upravo je ono što ga čini posebnim i vrijednim istraživanja. „...Palača budi znatiželje, pruža estetske užitke, ona je predložak za arhitekturu koja traži uporišta u povijesti. (...) Zgrade u zgradi. Grad u palači...“⁴

Osim prezentacije srednjovjekovne stambene arhitekture, cilj rada je i pregled postojećih stambenih građevina, spomenutih i opisanih u literaturi, te njihovo nadopunjavanje spoznajama današnjeg stanja. Osim toga u radu će biti donesen i kratki osvrt na zaštitu i prezentaciju istraživanih spomenika tijekom godina. Također, radom se pokušava objasniti razlika među gradskom i pučkom arhitekturom u podgrađima (Velom Varošu) te problematika datacije potonje. Uz navedeno, autorica pokušava izraditi i što potpuniju sliku stanja grada i njegovih građana u istraživanom razdoblju, smještajući razvoj urbanizma i gradnje u kontekst demografije i ekonomije te političke slike, odnosno komunalnog vodstva grada.

² J. JELASKA, 2005., str. 10.; Pojam podgrađe u monografiji Veli Varoš: u povodu 1700 godina grada Splita koristi Joško Jelaska kao prijevod Ahidakonovog pojma *suburbium*.

³ J. JELASKA, 2005., str. 10.; T. ARHIĐAKON, 2005., str. 13; Naziv za Veli Varoš, kojeg upotrebljava Toma Arhiđakon u svojoj *Historia Salonitana*.

⁴ I. BABIĆ, 1989., str. 52., str. 56.

2. O istraživanju srednjovjekovnoga Splita

U odnosu na već ranije spomenuta monumentalna zdanja, stambena arhitektura općenito u Dalmaciji nije toliko spominjana u literaturi i istraživanjima, i ostala je gotovo zanemarena. Naravno, shvativši važnost i takve arhitekture, te da i ona isto čini korpus grada uz crkvena i javna zdanja, pristupilo se detaljnijim istraživanjima. Prva proučavanja temeljila su se na epigrafskim natpisima, zapisima srednjovjekovnih notara pohranjenih u arhivima, gradskih statuta ili pak putnika-znanstvenika poput T. G. Jacksona, Roberta Adama, i drugih. Uz njih, za osvjetljavanje malog dijela povijesti Solina i Splita te njegovih predgrađa i podgrađa zaslužni su Toma Arhiđakon i njegova *Historia Salonitana*, te izvještaji Konstantina Porfirogeneta u *O upravljanju carstvom*. Uz ove, potrebno je navesti i *Statut grada Splita* iz 1312. godine, te komunalne bilješke i ugovore srednjovjekovnih notara i službenika, sačuvanih u Državnim arhivima u Zadru i u Splitu kao važne izvore o tadašnjem stanju grada. U istraživanjima su izuzetno bile korisne i karte grada Splita, *Tabula Peutingeriana*, Santinijev plan Splita iz 1666. godine, Calergijev katastarski plan iz 1675. godine i katastarski plan izrađen za vrijeme Austro-Ugarske 1831. godine, sve do novih „mapiranja“ stare jezgre Splita, izrađenih par mjeseci prije ovoga rada.

Od pedesetih godina i Fiskovićeve rečenice „O starom stambenom graditeljstvu u Dalmaciji nije se opširnije pisalo.“⁵ Iz njegova članka *Romaničke kuće u Splitu i Trogiru* proizašlo je mnogo radova, elaborata, studija i isto tako izdanih publikacija. Tijekom vremena, razvojem tehnologije, ali i znanstvenog i kritičkog aparata, pristupilo se istraživanjima, s velikim zanimanjem, ali i detaljnom studioznošću, a arheološkim, konzervatorskim i restauratorskim zahvatima dolazilo se do još kvalitetnijih zaključaka. Prva istraživanja o srednjovjekovnom sloju grada Splita donio je Ljubo Karaman još 1940. godine. Kruno Prijatelj, kao još jedan nezaobilazni autor i istraživač povijesti i umjetnosti Dalmacije, studiozno je proučavao Split što je rezultiralo monografijom *Spomenici Splita i okolice*. Ovaj svojevrsni kratki vodič, u kojemu se na pitak način prezentira dio splitske povijesti, poslužio je kao inspiracija i polazna točka ovom radu.

Željko Rapanić, Mate Suić i Milan Prelog istraživali su razvoj ranog srednjeg vijeka, odnosno kasnu antiku Dalmacije pa tako i Splita. Na istraživanja spomenutih nadovezali su se Cvito i Igor Fisković, koji su doprinijeli detaljnim opisima i istraživanjima (stambene) arhitekture i

⁵ C. FISKOVIĆ, 1952., str. 9.

urbanizma grada Splita, pa tako nastaje prvi poveći članak *Romaničke kuće u Splitu i Trogiru* Cvita Fiskovića te članak Igora Fiskovića o *Srednjovjekovnoj izgradnji i identitetu grada Splita*. Vrijedni su doprinosi istraživanjima i publikacije Tomislava i Jerka Marasovića, sa studioznim proučavanjima arhitekture i urbanizma, zaštite i konzervacije graditeljstva, bogatstvom crteža i grafičkih prikaza te analize arhitektonskih zdanja (ranoga) srednjeg vijeka. Radovi Grge Novaka, Stanka Mrduljaša, Mladena Ančića, s opisima stanja urbanizma unutar konteksta povijesti, ekonomije i demografije pridonijeli su široj slici spoznaja o zbivanjima u srednjem vijeku. Istraživanja Danka Zelića, Emila Hilje, Radoslava Bužančića, Joška Belamarića, Stanka Piplovića, Predraga Markovića, između ostalog, bave se općim razvojem stambene arhitekture, njezine zaštite, ali i razlučivanjem stilskih inačica srednjovjekovnih razdoblja. Monografija i članci Duška Kečkemeta nezaobilazni su u sagledavanju nedoumica oko atribucije gotičke stambene arhitekture grada Splita i utjecaja Jurja Dalmatinca na tadašnje graditeljstvo u gradu. Detaljnim proučavanjem splitskog srednjovjekovnog arhiva, Tonija Andrić donosi važne podatke o postojanju i razvoju obrtništva u Splitu. Franko Oreb, Joško Jelaska te Anita Ercegović svojim člancima i monografijama rasvjetljavaju nepoznatu povijest splitskih podgrađa, uglavnom onog najstarijeg – Velog Varoša. Poveći je broj autora preskočen u nabranjanju, ali uz ove, njihov doprinos sve cjelovitijoj srednjovjekovnoj slici grada nije zanemaren te je također obuhvaćen u pisanju ovog rada.

Važno je napomenuti da se s istraživanjima i zaštitom srednjovjekovnog korpusa grada Splita ne prestaje. Potvrđuju nam to i arheološka iskapanja na splitskoj Rivi 2016. i recentna studija „mapiranja“ Nikole Bojića iz 2017. godine. No, i dalje je potreban trud i rad, kako bi se zaštitilo i zaokružilo kompletno stanje srednjovjekovnog izgleda grada koji je još živući i u korištenju.

3. Povijesni pregled – prostor, vrijeme, ljudi

O vremenu prije srednjovjekovnog grada naširoko se pisalo te se postojeća saznanja neumorno obogaćuju novim istraživanjima i vrijednim radom znanstvenika.

Rimskim osvajanjima Ilirika u prvim desetljećima 1. stoljeća nove ere, ilirska Salona postaje središnje mjesto na prostoru Dalmacije, a tijekom stoljeća i glavni grad Rimske provincije Dalmacije. Splitski poluotok na kojem je danas smješten grad Split postaje dio velikog agera Salone, teritorija na kojem se provela centurijacija. Na ager postupno naseljava novo, pretežno agrarno stanovništvo, koje je opskrbljivalo grad i narod potrebnim namirnicama.⁶ Naselje *Spalatum* (od kojega je proizašao naziv Split), spominje se na rimskom zemljovidu *Tabula Peutingeriana*,⁷ a novijim arheološkim iskapanjima vratila se potreba za istraživanjem pojma *Aspalathos* i ostataka grčke civilizacije na ovom prostoru.⁸

Spalatum je smješten na veoma pogodnom mjestu salonitanskog agera, zbog čega je, između ostalog, tu izgrađena palača na temeljima antičkih ostataka u 4. stoljeću nove ere po nalogu cara Dioklecijana. Dioklecijan se, iz Nikomedije, preselio u palaču nakon abdikacije 305. godine. Za ovaj kompleks uređene su i ceste, te vodovod kojim ga se (dijelom i danas) opskrbljivalo vodom s obližnjeg izvora rijeke Jadro. Izuzetan stupanj očuvanosti palače omogućio je arheolozima i znanstvenicima utvrditi s velikom sigurnošću izgled palače te izraditi grafički prikaz četverostranog tlocrta (i kasnije model) sa četverostranim i osmerostranim kulama koje učvršćuju fasadu.⁹

U kasnoantičkom razdoblju, između smrti Dioklecijana i postupnog propadanja Solina tijekom i nakon 7. stoljeća, izgled palače se počinje mijenjati. G. Novak u svojoj knjizi spominje kako je kompleks, nakon careve smrti, postao državno vlasništvo u kojeg su se naselili, i kojeg su održavali, radnici *gynaceiuma*, odnosno tkaonice sukna.¹⁰ Početkom 7.

⁶ G. NOVAK, 1978., str. 18-26.

⁷ G. NOVAK, 1978., 31.; I. BASIĆ, 2012., str. 129.

⁸ G. NOVAK, 1978., str. 11-18., piše o mogućnosti grčkog podrijetla i civilizacije na ovim prostorima i *Isse* kao poveznice; T. MARASOVIĆ, 2003., str. 361- 366., govori kako je *Aspalathos* samo grecizirana forma *Spalatum*; I. BASIĆ, 2012., str. 126-131., pojašnjava pojam *Aspalathos*; O postojanju lučkog naselja *Aspalathos* vidi J. BELAMARIĆ, 2009., str. 82-118.; Osim prethodnog, arheološka iskapanja iz 2016. godine na području Lazareta, podno splitskog Pazara još nisu objavljena, no autorica prilaže članak *Slobodne Dalmacije iz 2016. godine*: <https://www.slobodnadalmacija.hr/dalmacija/split/clanak/id/309657/dioklecijan-nije-dosao-na-prazno-grcki-split-izronio-iz-obale-lazareta> (7.8. 2017.).

⁹ O Dioklecijanovoj palači: T. MARASOVIĆ, 1998., str. 5-6.; K. PRIJATELJ, 2005., str. 9-13.; Ž. RAPANIĆ, 2007., str. 74-79.

¹⁰ G. NOVAK, 1978., str. 35-39.; Opsežnu studiju o gineceju vidi u: J. BELAMARIĆ, 2009., str. 82-118., a o problemu navedenog gineceja vidi u: K. MARASOVIĆ, T. MARASOVIĆ, 2012., str. 94-96.

stoljeća, za vrijeme slavenskih osvajačko–seobnih ratova, vlast je Bizanta nad jugoistokom Europe znatno potisnuta, te obližnja Salona „pada“, a njezino se stanovništvo povlači na susjedne otoke i u obližnju palaču.¹¹ Split tako postaje „potomak Salone“, a narod počinje transformirati i prilagođavati zapuštenu palaču svojim potrebama.¹²

Solinske izbjeglice, na čelu sa Severom Velikim, prenose gradske uloge koje je Salona imala, prije svega onu crkvenu. U južnom dijelu palače gdje su bile odaje cara Dioklecijana,¹³ Sever formira „biskupski stan“ i tu će tijekom stoljeća ostati praksa gradnje vjerskog centra grada. T. Arhiđakon u *Historia Salonitana* donosi kronologiju splitskih nadbiskupa, iz koje se može zaključiti da je prvi splitski nadbiskup djelovao upravo u drugoj polovini 7. stoljeća, imenom Ivan Ravenjanin, koji je „očistio Dioklecijanov mauzolej od poganskih idola, osnovao u gradu, u Palači, crkvenu organizaciju, a Sever Veliki, taj stvarni osnivač grada, ustupio mu dio svojega stana na južnom pročelju s kulom“.¹⁴ Osim Arhiđakonove knjige, istražena epigrafija nam potvrđuje gradonačelnika, odnosno priora Kuzmu i njegova sina priora Petra, a prema analizi ukrasa i ornamentike njihovih sarkofaga, njihovo djelovanje smješta se u kraj 8. ili početak 9. stoljeća, odnosno prema novijim istraživanjima u 9. stoljeće.¹⁵

Na početku 9. stoljeća, Split je pao pod franačku vlast, a već se 812. godine, Aachenskim mirom, vraća pod upravu Bizanta. Split je postao sjedište civilnih, vojnih i crkvenih vlasti, te jedna od postaja na Bizantskom putu uz istočnu obalu Jadrana, a s tim i jako trgovačko središte.¹⁶ Tijekom 9. stoljeća u zaleđu splitske palače formirala se kneževina Hrvatska koju krajem 9. stoljeća priznaje kao državu i rimski papa.¹⁷ Deseto stoljeće obilježila su dva značajna crkvena sabora, održana u Splitu 925. i 928. godine, na kojima je potvrđena metropolitanska uloga splitske crkve.¹⁸

Nakon Držislava koji je krajem 10. stoljeća vladao Dalmacijom, a time i Splitom, u 11. stoljeću kratku je vlast nosio mletački dužd Petar II. Orseolo vladajući pod titulom *Dux Dalmatiae*. U Dalmaciju na vlast dolazi kralj Krešimir III 1015. godine, ali se već 1024.

¹¹ S. MRDULJAŠ, 2012., str. 77.; T. MARASOVIĆ, 1998., str. 7.; G. NOVAK, 1978., str. 38.

¹² D. ZELIĆ, 2000., str. 140.

¹³ O razvoju južnog dijela Dioklecijanove palače: J. MARASOVIĆ, S. BUBLE, K. MARASOVIĆ, S. PEROJEVIĆ, 2001.; S. PEROJEVIĆ, K. MARASOVIĆ, J. MARASOVIĆ, 2009.

¹⁴ T. MARASOVIĆ, 1998., str. 10.; S. PEROJEVIĆ, K. MARASOVIĆ, J. MARASOVIĆ, 2009., str. 67-70.

¹⁵ V. JOVIĆ GAZIĆ, 2011., str. 169.; N. JAKŠĆ, 2015., str. 122-125.; Također, nije na odmet spomenuti sarkofag nadbiskupa Ivana, sina Tvrdakova, iz 10. stoljeća, na kojem se spominje upravo slavensko ime Tvrdak (lat. *TORDOCATI*) (vidi. N. JAKŠIĆ, 2015., str. 120-125.).

¹⁶ T. MARASOVIĆ, 1998., str. 10-11.; S. PEROJEVIĆ, K. MARASOVIĆ, J. MARASOVIĆ, 2009., str. 67-70.; G. NOVAK, 1978., str. 47.

¹⁷ G. NOVAK, 1978., str. 47.; T. MARASOVIĆ, 1998., str. 9-10.; S. MRDULJAŠ, 2012., str. 77.

¹⁸ S. MRDULJAŠ, 2012., str. 77-78.; T. MARASOVIĆ, 1998., str. 11-12.; T. RAUKAR, 1997., str. 21-22.

godine njeno područje vraća pod vladavinu Bizanta. No, već su 1068. godine, u vladavini kralja Petra Krešimira IV., dalmatinski gradovi oslobođeni bizantske vlasti te je krajem 11. stoljeća, u pregovorima i spajanjima, formiran jedinstveni politički entitet – Kraljevstvo Hrvatske i Dalmacije.¹⁹

Za svo navedeno vrijeme, palača i uže područje oko nje, prolaze kroz značajne transformacije prvotne graditeljske strukture i funkcionalno prilagođavanje potrebama novih stanovnika. Budući da se izmjenjivao niz vladavina u gradu i njegovoj okolini, tijekom vremena je sagrađen niz iznimno značajnih građevina, važnih za njegovu povijest, ali i povijest hrvatskog naroda.

Masivne zidine palače postaju obrambeni zidovi (rano)srednjovjekovnog grada, a nakon prenošenja relikvija sv. Dujma, Dioklecijanov mauzolej dobiva ulogu kršćanske crkve – katedrale. Neposredno do katedrale, biskupov je stan u južnom dijelu proširen, a u zidinama palače (sv. Apolinar i sv. Leonard u Istočnim vratima palače, sv. Anastazije iznad Južnih vrata, sv. Teodor iznad Zapadnih i sv. Martin iznad Sjevernih)²⁰ te uokolo Peristila (sv. Barbara, sv. Matija, sv. Katarina, sv. Roko)²¹ i u palači (crkvice Sv. Andrije *de fenestris*, Sv. Nikole, sv. Mihovila, sv. Julijane i dr.) sagrađene su crkvice.²² Jupiterov je hram posvećen kao krstionica sv. Ivana (posvećena već u 6. stoljeću), a manji hramovi su preoblikovani, porušeni ili pak naseljeni novim stanovništvom.²³ Osim sakralnih i komunalnih objekata, građanstvo i puk morali su negdje živjeti – Arhiđakon spominje da se narod pri dolasku useljavao u kule, podrume, kripte, zidine i ruševine na koje je nailazio, a palača je postala svojevrsni „kamenolom“ iz kojeg se crpio materijal za gradnju novih kuća. Ulice su novogradnjom i raznim pregradnjama sužene, a palača i prostor oko nje dobili su potpuno novo lice.²⁴

Krajem 9., i u 10. stoljeću grad se širi i van palače. Sagrađene crkve (crkva sv. Ciprijana na sjeverozapadu, sv. Leonarda na istoku, kapela sv. Lovre na zapadu)²⁵ predstavljale su sigurne centre oko kojih su podignuti samostani i kuće stanovnika koji obrađuju zemlju i održavaju prostor uokolo palače. J. Jelaska spominje kako je Veli Varoš, naselje pod Marjanom zapadno

¹⁹ T. RAUKAR, 1997., str. 28., str. 35-36.; S. MRDULJAŠ, 2012., str. 77-78.; T. MARASOVIĆ, 1998., str. 12-13. G. NOVAK, 1978., str. 70-79.

²⁰ Više o ovim crkvicama u: ur. K. REGAN, B. NADILO, 2007.; također www.mickas.unizg.hr/ham9-14.doc (preuzeto: 21.10.2017.); K. MARASOVIĆ, T. MARASOVIĆ, 2012., str. 108-110.

²¹ Isto.

²² Isto.

²³ S. PIPLOVIĆ, 1994., str. 101-108.; T. MARASOVIĆ, 2011., str. 128-185.

²⁴ T. MARASOVIĆ, 1998., str. 15.

²⁵ K. MARASOVIĆ, T. MARASOVIĆ, 2012., str. 108-110.

od grada, nastalo već u 9. stoljeću doseljavanjem ljudi koji su se bavili primarnim djelatnostima.²⁶

Sredinom 11. stoljeća, utemeljeni su samostan benediktinki sa crkvom sv. Eufemije na sjeveru palače, ispred Zlatnih vrata, i crkva sv. Duha podno srednjovjekovnog Obrova. S obzirom da su ostaci sakralnih građevina nezaobilazne točke pri utvrđivanju vremena i prostora, prethodno navedeni kompleksi su samo neki od značajnijih preko kojih se prati vremensko i prostorno širenje grada Splita.²⁷

Split je uživao svojevrsnu slobodu za vrijeme kraljeva Zvonimira i Petra Krešimira IV. No, 1105. godina postaje presudna – grad dobiva autonomiju pod vlasti ugarsko-hrvatskih kraljeva (Koloman) prema starim municipalnim pravima, te njegov narod uređuje svoje unutrašnje zakone, komunalne odredbe, vijeća i sud.²⁸ Stanovništvo se dijeli na pučane i plemiće, a gradom upravljaju vijeće i prior (*comesi*), također izabran od građana, kasnije potestat.²⁹ Taj događaj, nazvan „privilegija slobode“ (*libertatis privilegium*), uzima se kao točka prelaska iz ranog u razvijeni srednji vijek; tada dolazi do prelaska iz ranog srednjeg vijeka u (ranu)romaniku kako u graditeljstvu, tako i u ostalim granama umjetnosti.³⁰ D. Zelić navodi da je nemoguće kronološki odrediti i navesti sve probleme i događaje u gradovima, upravo zato što su „živjeli“ kao autonomne države do kraja 13. stoljeća.³¹

Od 12. stoljeća pa do sredine 16. stoljeća izgrađuje se, širi i kontinuirano razvija srednjovjekovna urbana matrica koja je do danas u većoj mjeri sačuvana. Već se u 12. stoljeću očituje nagli ekonomski razvoj, a s njim i kulturno-umjetnički. Područje unutar palače postaje gusto naseljeno i ispunjeno uglavnom stambenim građevinama zbog čega se javlja potreba širenja gradskog područja.³² Od 12. do 14. stoljeća grad se počinje širiti zapadno, van zidina, udvostručujući svoju površinu i formirajući novu jezgru, s novim trgom koji je „udomio“ sve komunalne i javne zgrade dotada „nagurane“ na Peristilu. Tako je stvorena karakteristična srednjovjekovna bipolarnost; odvojenost komunalnog (svjetovnog) na novom trgu i vjerskog pred katedralom na Peristilu. Osim toga, formiraju se i nova podgrađa, jezgre budućih pučkih

²⁶ J. JELASKA, 2005., str. 10.

²⁷ U širi opis se nije išlo jer navedene građevine ipak nisu predmet istraživanja ovog rada. T. MARASOVIĆ, 2008., str. 28-40.; T. MARASOVIĆ, 1998., str. 15-17.

²⁸ G. NOVAK, 1978., str. 87.

²⁹ Isto, str. 91-92.

³⁰ T. MARASOVIĆ, 2008., str. 234-238.

³¹ D. ZELIĆ, 2000., str. 141.

³² T. MARASOVIĆ, 1958., str. 98.

ruralnih naselja: Veli Varoš na zapadu kao prvi i najstariji, zatim Dobri i Manuš na sjeveru te Lučac na istoku.³³

Stanovništvo se podijelilo na gradsko plemstvo (među kojima se ističu ponajviše imućne obitelji Lucari, Cindro, Madius, Dušica, Grisogono, Alberti, Cambi, Marulić, D'Augubio i dr.), te gradski i ruralni puk koji je živio u spomenutim podgrađima.³⁴ Demografske promjene nisu dovoljno istražene za iskazivanje konkretnih brojki, no iz T. Arhidakonovih opisa poznati su neki podaci o mogućem mnoštvu koje je u 13. stoljeću živjelo u gradu. U *Historii Salonitani* opisuje pripreme Splitskana za rat s Toljenom i njegovim rođacima: „Gradska je vojska bila prebrojana i utvrđeno je više od tri tisuće naoružanih vojnika.“³⁵ M. Ančić oprezno navodi, da bi brojno stanje grada u 1239. godini moglo biti između 8000 i 10 000 stanovnika sa svojim podgrađima uključivši i vojno nespremljene (starc, žene i djeca). No, upozorava, da bilo kakva promišljanja o demografskom stanju proizlaze tek iz projekcija nekih preciznijih podataka iz 16. stoljeća. Kako dalje navodi, veliki je dio stanovništva ipak bio siromašnog staleža.³⁶ Epidemija „crne smrti“, 1348. godine, uzrokovala je još težu situaciju u gradu koji je konstantno bio na rubu samoodržanja i pod stalnim prijetnjama gladi i različitih drugih epidemija. Stanovništvo Splita je u tom vremenu moglo spasti na tri do četiri tisuće stanovnika na cijelom gradskom području.³⁷ Nakon toga uslijedila je obnova, demografska, gospodarska i politička.

Prije pojave kuge građanstvo je usmjeravalo svoju snagu na održavanje egzistencije, ravnoteže između demografskih i gospodarskih mogućnosti. Nakon kuge, upravo to održavanje i reprodukcija manjeg broja populacije zahtijevalo je manje energije i rada, a uz to se podigla cijena i plaća rada te su stvoreni i uvjeti za razvoj gospodarstva. Uzlazna putanja razvoja očitovala se u povećanom i kvalitetnijem načinu života, a potrebe života postale su za stepenicu više i prihvatljivije.³⁸

G. Novak piše kako se ekonomija grada može pratiti od početka 11. stoljeća iz sačuvanih ostataka dokumenata.³⁹ Stanovništvo je pretežno bilo agrarno, robovi su obrađivali polja sve dok robovlasništvo nije zamijenjeno kolonatom dalmatinskog tipa, odnosno kmetskim

³³ T. MARASOVIĆ, 1958., str. 98.; C. FSKOVIĆ, 1952., str. 71-80.

³⁴ S. DOKOZA, 2008., str. 25., str. 36.; G. NOVAK, 1978., str. 370-377.

³⁵ M. ANČIĆ, 2012., str. 387.

³⁶ Isto, 2012., str. 389.

³⁷ Isto, str. 390-391.; Primjer Dubrovnika, gdje se stanovništvo prorijedilo na manje od polovice dotadašnjeg broja stanovnika (vidi n.dj.)

³⁸ Isto, str. 391-392.

³⁹ G. NOVAK, 1978., str. 731.

odnosima i feudalnim poretkom. Bavilo se uglavnom proizvodnjom i trgovinom žitarica,⁴⁰ obradom vinograda i pravljenjem vina, te ribarstvom. Potonje je bilo uglavnom za vlastite potrebe i bez velikog izvoza. Do 13. stoljeća u Splitu nije bilo snažno razvijeno zanatstvo. Uglavnom su splitski zanatlije proizvodili za gradske potrebe i potrebe bližeg zaleđa.⁴¹ No, iz istraženih arhivskih dokumenata G. Novak donosi popis velikog broja zanatlija već u 14. stoljeću, nakon kuge; zidari, postolari, kovači, krojači, pekari, drvodjelci, ljekarnici, oružari, suknari, zlatari⁴², mesari, kožari, brijači i brodari.⁴³ Spominje i ribare, težake i mornare, koji su činili većinu stanovnika u gradu, a posebno u podgrađima, poglavito Velom Varošu. Također, navodi da se oni nisu računali kao zanatlije.⁴⁴ U drugoj polovini 14. stoljeća porasla je važnost stočarstva u gospodarstvu na prostoru istočnojadranskog zaleđa te izrada i trgovina luksuznim dobrima, nakitom, skupocjenim tkaninama. Rast i razvoj navedenih vodio je širenju proizvodnje i trgovine te većem izvozu dobara.⁴⁵ Kulturno-umjetnički procvat se dogodio stvaranjem autonomnih komuna u 12. stoljeću i nadalje se razvijao dolascima graditelja, kipara i slikara što potvrđuje graditeljska djelatnost, s njom u vezi i kiparska te slikarska djelatnost.⁴⁶ U 15. stoljeću Split gubi svoj autonomni status dolaskom Venecije, koja će sljedeća četiri stoljeća vladati nad dijelom Jadrana. No, ekonomski i kulturno-umjetnički život grada nije opadao, dapače, Venecija je dala novi poticaj koji je omogućio nastavak jačanja razvoja grada tijekom cijelog 15. stoljeća, i postavila je temelje za budućnost.⁴⁷

Kako pokazuju prezimena splitskih obrtnika, u 14. stoljeću Split je pretežno hrvatski.⁴⁸ Tijekom vremena, splitski etnički i vjerski identitet nije se mijenjao niti dovodio u pitanje čak ni za vrijeme venecijanske okupacije u 15. stoljeću.⁴⁹

S. Mrduljaš navodi da je 1525. godine Split imao oko 5000 stanovnika, no ponovnom pojavom kuge 1527. godine, taj broj se smanjio na 2000. U Velom Varošu, prema mletačkim popisima iz 1553. godine, živjelo je 583 stanovnika, a njih 100 bilo je sposobno za oružje i rat.⁵⁰ U gradskom središtu živjeli su gradski plemići i gradski puk, uglavnom onaj

⁴⁰ Što nam mogu potvrditi i zakoni iz Statuta grada Splita (vidi M. ANČIĆ, 2012., str. 390.; G. NOVAK, 1978., str. 746-748.)

⁴¹ G. NOVAK, 1978., str. 739-749.

⁴² Koje i Toma Arhidakon spominje.

⁴³ G. NOVAK, 1978., str. 749-766.

⁴⁴ Isto, str. 758.

⁴⁵ M. ANČIĆ, 2012., str. 392-393.

⁴⁶ T. MARASOVIĆ, 1958., str. 98.

⁴⁷ Isto, str. 100.

⁴⁸ G. NOVAK, 1978., str. 763.

⁴⁹ S. MRDULJAŠ, 2012., str. 78-79.; U Splitu se 1450. godine rodio i „otac hrvatske književnosti“ - Marko Marulić.

⁵⁰ Isto, str. 88.; G. NOVAK, 1978., str. 466.

dobrostojeći i imućniji. U podgrađima su se naseljavali useljenici, ali i Splitsani koji su se bavili obrtom i poljodjelstvom. Od 13. stoljeća do početka 16. stoljeća upravo su ovi potonji činili najveći broj stanovništva.⁵¹

Podatci za proučavanje ekonomskog, demografskog i političkog konteksta grada istraživači crpe iz povijesnih izvora poput srednjovjekovnih spisa sačuvanih u arhivima u Splitu i Zadru, Kolomanove isprave iz 1105. godine⁵² i pripovjedačkih djela kao što su *Historia Salonitana* Tome Arhiđakona iz sredine 13. stoljeća, *Chronicon ap. Muratori Scriptores rerum Italicarum* Andrije Dandola iz sredine 14. stoljeća i drugih.⁵³

Na prethodnim stranicama, ukratko navedenim događajima razmatra se kontekst u kojem se proučava stambena arhitektura grada Splita. Ekonomske, demografske i političke slike koje otkrivaju navedeni izvori, u mnogome su utjecale na razvoj urbanizma i stambenog korpusa grada objašnjenih u nastavku rada.

⁵¹ S. MRDULJAŠ, 2012, str. 85-86.

⁵² „Kod nas je ova isprava došla u promijenjenom obliku, sastavljena je vjerojatno nakon 1322. kada su Trogirani trebali dokazati Mlečanima da imaju pravo na stare povlastice...“, vidi: I. BENYOVSKY LATIN, 2009., str. 21-22.

⁵³ T. MARASOVIĆ, 2008., str. 63.

4. Urbanizam i stambena arhitektura grada Splita u srednjem vijeku

O Dioklecijanovoj palači kao antičkom spomeniku piše se godinama, no upravo kontinuirani razvoj, nadogradnje i zapravo transformacija palače u grad, omogućila je očuvanje antičkog zdanja koje danas mami poglede. I M. Suić i Ž. Rapanić navode kako je zapravo Split nastao na prenesenom duhovnom naslijeđu i organizaciji života još iz Salone, odnosno da je naslijedio njenu urbanu tradiciju.⁵⁴

„Propast“ Salone neminovno je obilježila Split i njegovo područje. Pojava ranog srednjeg vijeka gradu Splitu donijela je četiri važne promjene: „(...)početak transformacije Palače u ranosrednjovjekovni grad, stvaranje jezgre novog naselja neposredno zapadno od Palače, stvaranje jezgri najstarijih pučkih predgrađa i izgradnju većeg broja crkvenih građevina na raznim područjima poluotoka.“⁵⁵ Stambena je arhitektura činila najveći dio gradske jezgre unutar antičkih zidina, ali i izvan njih, poglavito u Velom Varošu. Oko crkve sv. Mikule nalaze se najstarije kuće tog splitskog podgrađa.⁵⁶ Kasnije će biti riječi o problematici njihova datiranja i prostornog određenja.

Nakon pada Salone, palača je poslužila kao najsigurnije mjesto velikom broju Salonitanaca za naseliti se i nastaviti život. „Prilikom naseljavanja Palače, prema Tominom opisu, odlučeno je da “ostali puk neka stanuje pod svodovima i u kriptama” iz čega se zaključuje da je dio stanovništva grada, barem u prvim stoljećima naseljenja, stanovao i u supstrukcijama Dioklecijanova stana.“⁵⁷ U prethodnom citatu misli se na istočni dio supstrukcija Dioklecijanove palače koje su zbog svoje svjetline i prozračnosti bile najranije nastanjene. Uz njih, zidine i kule bile su sigurna mjesta u kojima su stanovnici grada mogli živjeti. U srednjovjekovnim dokumentima kule se spominju kao posjedi uglednih splitskih obitelji ili pak crkve, a Arhiđakon piše: „(...) svidio se taj savjet plemićima i svim pučanima te su se

⁵⁴ V. JOVIĆ GAZIĆ, 2011., str. 163.; Ž. RAPANIĆ, 2007., str. 139.; M. SUIĆ, 2003., str. 358-361.

⁵⁵ T. MARASOVIĆ, F. OREB, 1976., str. 80.

⁵⁶ Crkva sv. Mikule podignuta je u 11. stoljeću, a pregrađena u 12. stoljeću (prema: T. MARASOVIĆ, F. OREB, 1976., str. 80.)

⁵⁷ K. MARASOVIĆ, T. MARASOVIĆ, 2012., str. 104.

međusobno dogovorili da bogati sagrade kuće na vlastiti trošak, drugi koji nisu imali dosta imutka za gradnju kuća uzet će okolne kule za stanovanje.“⁵⁸ (Prilog 1.)

Katja i Tomislav Marasović zaslužni su za veliki postotak istraženih građevina ranog srednjeg vijeka i predromaničkih zdanja. Oni u svom istraživanju *Naseljavanje Dioklecijanove palače*, donose tri tipa najranijih nastambi u palači. Navode kuće koje su preoblikovale antičke presvođene prostore, poput antičkih kubikula među kojima je i ostao jedan cjelovito sačuvan s predromaničkim elementima. Nakon toga, opisali su kuće prislonjene uz zidine Dioklecijanove palače, od kojih je izvrsno sačuvana jedna ranoromanička na Caraninoj poljani. Naposljetku, navode kuće na antičkim ulicama zbog kojih se „usitnio raster, progustila mreža ulica, a Palača je postala grad s preko 400 kuća.“⁵⁹

Uz kamene kuće u jezgri, i ponešto van zidina, D. Zelić u svom članku *Wooden houses in the statutes and urban landscapes of medieval Dalmatian communes*, navodi da su drvene kuće bile dominantni tip gradnje u podgrađima Splita (i ostalih dalmatinskih gradova).⁶⁰ Razlog gradnje drvenih kuća je jednostavan – nedostatak novca. U njima su uglavnom živjeli siromašni stanovnici (u gradu i oko gradskih zidina) ili težaci (u podgrađima).⁶¹ Upravo su u okolici gradskih zidina, kuće podizane od drveta pa čak i pruća (*domus uimineae*).⁶² One su bile jednostavne i uglavnom su imale jednu etažu, odnosno, bile su prizemnice. D. Zelić iz splitskog Statuta navodi određene odredbe o rušenju i zamjenjivanju drvenih kuća kamenima, koje su bile stabilnije i sigurnije za cjelokupni grad. Prema Statutu grada Splita, kuće od organskog materijala (drvo, pruće ili slama) smatrane su pokretninama, a zbog sigurnosti od požara mijenjane su kamenima.⁶³

Drvene su kuće s vremenom nestale i zamijenjene su kamenima. Građevine od drva predstavljale su veliki rizik, kako nam svjedoči i T. Arhiđakon, u svojoj *Historii*.⁶⁴ U opisu pohoda hercega i bana Dionizija 1244. godine u Veli Varoš, Arhiđakon piše: „Tada neprijatelji uđu i odmah podmetnu vatru sa zapadne strane, a od jakog i šumnog vjetra sve kuće od drveta i pruća u tren planu. Vjetar je snažno raznosio plamene jezike i spaljeno je

⁵⁸ T. ARHIĐAKON, 2003., str. 45.; K. MARASOVIĆ, T. MARASOVIĆ, 2012., str. 106.

⁵⁹ K. MARASOVIĆ, T. MARASOVIĆ, 2012., str. 101-103.

⁶⁰ D. ZELIĆ, 2015., str. 494-495.

⁶¹ Isto, str. 495-499.

⁶² M. ANČIĆ, 2012., str. 389.; K. MARASOVIĆ, T. MARASOVIĆ, 2012. str. 103.

⁶³ D. ZELIĆ, 2015., str. 496.; A. CVITANIĆ, 1998., str. 768-779.

⁶⁴ Isto, str. 498.

gotovo dvadeset kamenih kuća. Tada je izgorjelo više od petsto drvenih kuća unutar prostora ograđenog suhozidom.“⁶⁵

Poznato je i da su se kamene kuće nadograđivale drvenim dijelovima i imale drvene galerije koje su obogatile pitoresknost zbijene srednjovjekovne gradnje: „(...) raspoznavanje prijenosa među različitim zgradama.(...) Može se u to ubrojiti i običaj postavljanja drvenih galerija. (...) One su od početka uvjetovale kretanja uz katove i nad njima držeći se antičkih zidina i građevina.“⁶⁶

Uz prethodno iznesenu tipologiju kuća, K. i T. Marasović prema opisima T. Arhiđakona istražili su i dio razina grada od antičkih ostataka do srednjovjekovnih. Protumačili su razine ulica unutar palače, koje potvrdno govore o opisima T. Arhiđakona: „(...) smjestili su se u onom dijelu, što gleda na more, a ostali dio gradića ostavili su praznim.“ U južnom dijelu palače, na prostoru careva stana, Peristila i na križištu *carda* i dijela *decumanusa*, do danas se sačuvala izvorna antička razina poda, što bi bio i dokaz o neprekinutom životu na tom dijelu. Na sjevernom dijelu, s druge strane, vidljiva je stanka između kasnoantičkog i ranosrednjovjekovnog, jer je na nekim mjestima nasip veći od dva metra, uglavnom od ostataka rušenja svodova i zidova palače.⁶⁷

Srednjovjekovni je sloj arhitekture moguće pratiti od 12. stoljeća do kraja 15. stoljeća zbog dobre očuvanosti građevina podignutih u tom razdoblju. „Ostatci pojedinih predromaničkih kuća otkrivaju postojanje arhitektonskog tipa gradske kuće prije pojave romanike, a činjenica da se nalaze u blokovima zajedno s romaničkim i gotičkim kućama, potvrđuje da su i njihove ulične linije nastale već u ranom srednjem vijeku. To znači da i srednjovjekovna ulična mreža grada Splita, odnosno njegove najuže povijesne jezgre, velikim dijelom počiva na ranosrednjovjekovnim uličnim pravcima.“⁶⁸ V. Jović Gazić navodi da jezgra grada Splita spada među najbolje očuvane primjere srednjovjekovnog urbanizma, s vrhuncem u romanici i gotici.⁶⁹

Položaj i status autonomne komune u 12. stoljeću otvorio je mnogo prilika za cvat gospodarskog, kulturnog, a s njim i graditeljskog razvoja grada. Oni su se očitovali u konačnoj promjeni strukture palače, udvostručenju veličine grada zapadno od palače i zaštitu

⁶⁵ M. ANČIĆ, 2012., str. 389.; K. MARASOVIĆ, T. MARASOVIĆ, 2012., str. 103.; T. ARHIĐAKON, 2003., str. 294-295.

⁶⁶ I. FISKOVIĆ, 1989., str. 47.

⁶⁷ K. MARASOVIĆ, T. MARASOVIĆ, 2012., str. 98-99.

⁶⁸ V. JOVIĆ GAZIĆ, 2011., str. 173.

⁶⁹ Isto.

tog novog dijela srednjovjekovnim zidinama, te proširenjem podgrađa, ali i daljnjom gradnjom novih crkava.⁷⁰ Taj napredak potrajao je sve do kraja 15. stoljeća i ostavio sigurne temelje za daljnji razvoj.

Kako se povećavao broj stanovnika, tako je i grad bivao sve veći, zbog čega se javila potreba za izglasavanjem dokumenta kojim bi se nadzirao razvoj grada i njegovog stanovništva. Taj glavni dokument gradske komune - Statut grada Splita - izglasan je 1312. godine.⁷¹ Između ostalih odredbi Statuta, kojih su se stanovnici morali držati (gospodarske, komunalne i pravne strane), za ovaj rad važno je napomenuti one koje se tiču uređivanja urbane jezgre i održavanja novogradnje i antičkih ostataka. Pravila urbanističkog zakonodavstva nalaze se u petoj knjizi Statuta grada Splita i ponešto u trećoj, četvrtoj i šestoj knjizi.⁷² Uređena su pravila građenja, higijene, komunalnih radova, sve u svrhu podizanja kvalitete života, ali i uljepšavanja cjelovite slike grada.⁷³ Kako navodi D. Zelić, splitski Statut, uz ostale statute dalmatinskih gradova, tek je jedan dio korpusa komunalnog prava srednjovjekovnog grada; brojni službenici su nadzirali provedbe i pisali „anekse“ na drugim mjestima te se te dokumente također ubraja u vrijedne podatke kojima je krojen pravni sustav.⁷⁴

I. Fisković piše kako je romanika svojim gradnjama „(...) popunila čitavu površinu grada koji je prestao biti iskrpana palača, jer ju je nadrastao pa i prostorno udvostručio obzidavanjem zapadnog predgrađa u kojem se uputila podjednako vrijedna stilska izgradnja.“⁷⁵ Taj dio van zidina na zapadnom dijelu Palače, ograđen srednjovjekovnim zidom (do, prije spomenutog, Obrova), gradio se prema potrebama stanovništva. U 12. stoljeću počinju se graditi kamena zdanja na spomenutom zapadnom dijelu, od kojih je veliki broj sačuvan i danas. Iz arhivskih dokumenata poznato je da su građevine i posjedi, poglavito stambena zdanja, prodavana i kupovana posebno od strane obrtnika. Osim njih, plemići su imali i zemljišta i kuće, no oni su tek kasnije počeli ulaziti u prostor trgovanja svojim dobrima.⁷⁶

Osim prethodno navedenih autora, glavnu ulogu u istraživanju srednjovjekovne stambene arhitekture, imao je C. Fisković. Njegov, zaista opsežan članak *Romaničke kuće u Splitu i Trogiru*, prvi je objedinjeni tekst romaničke stambene arhitekture u Splitu i Trogiru, a s njim

⁷⁰ T. MARASOVIĆ, F. OREB, 1976., str. 81.

⁷¹ Statut grada Splita, nazvan *Capitularium*, izglasan je još 1240. godine, a navedeni iz 1312. godine, izrađen prema tom izgubljenom uzorku. (prema: I. FISKOVIĆ, 1989., str. 377.)

⁷² J. BELAMARIĆ, 2015., str. 67.

⁷³ I. FISKOVIĆ, 1989., str. 36.; Graditeljske odredbe, sažeto je iznio Josip Belamarić u svom članku *Kuća u Splitskom statutu, građenje, održavanje, rušenje* (vidi: J. BELAMARIĆ, 2015., str. 71.)

⁷⁴ J. BELAMARIĆ, 2015., str. 67.

⁷⁵ I. FISKOVIĆ, 1989., str. 31-32.

⁷⁶ G. NOVAK, 1978., str. 762-763.

predstavlja više od 50 istraženih kuća u Dioklecijanovoj palači te na njenom zapadnom dijelu.⁷⁷

C. Fisković svojim istraživanjem objašnjava kako je u Dalmaciji postojao jedinstveni tip srednjovjekovne kuće, s ponekim varijacijama u detaljima, ali s općim i tipološkim značajkama koje se mogu povezati.⁷⁸ Popisao je i opisao njih 68 u palači i na njenom zapadnom dijelu (Prilog 2.), od kojih je većina prezentirana na slijedećim stranicama rada i nadopunjena novim saznanjima i istraživanjima. Uz spomenuti članak, Tomislav Marasović je, kao nadopunu, obradio tipologiju istraženih kuća koja je također spomenuta u ovom radu.⁷⁹

Kod urbanizma 13. i 14. stoljeća u Dioklecijanovoj palači, možda je važno spomenuti dvije važne ulice nastale upravo u to vrijeme, Ulicu od Grota i uzdužnu ulicu koja je pratila *decumanus* od istoka prema zapadu. Ulica od Grota se protezala od Peristila do izlaza na more, odnosno Mjedenih vrata, a po opisima i ostacima bila je vrlo živopisna.⁸⁰ Uzdužna ulica nastala u srednjovjekovnom razdoblju, vjerojatno 13. stoljeću, pratila je *decumanus*. C. Fisković je utvrđuje po dva romanička svoda i prolaza koja je arheološkim iskapanjem potvrdio na uglu Dioklecijanove i Pretorijanske ulice (današnja Papalićeva ulica).⁸¹

U 15. stoljeću (od 1420. godine) kada je Split došao pod vlast Venecije, grad je nastavio uživati ekonomski prosperitet još iz razdoblja autonomne komune. Splitska je luka bila važna trgovačka postaja, a o intenzitetu i količini prometa svjedoči i graditeljski razvitak velikog lazareta jugoistočno od palače i luke s nekoliko pristaništa. Kulturno-umjetnički razvitak je išao u korak s ekonomskim, a baš u 15. stoljeću doživljava vrhunac, većim priljevom umjetnika, graditelja te pojavom humanista i književnika.⁸² Obrtništvo je, također, bilo razvijeno, a to nam potvrđuju i zapisi nekolicine splitskih notara koji su tada djelovali.⁸³ Izgradnja grada se nastavlja, a prostor se obogaćuje i kasnogotičkim te ranorenesansnim palačama plemića i bogatih trgovaca. Naime, jačanje trgovine, uvjetovalo je uzdizanje već spomenutih splitskih obitelji,⁸⁴ ali pored njih su sve veće bogatstvo imale obitelji neplemića – trgovaca, poput obitelji D'Augubio, Milesi, Cambiji i dr.⁸⁵ Standard znatno raste, ali

⁷⁷ A. PLOSNIĆ ŠKARIĆ, 2007., str. 9.

⁷⁸ C. FISKOVIĆ, 1952., str. 133.

⁷⁹ A. PLOSNIĆ ŠKARIĆ, 2007., str. 9.

⁸⁰ Više u: J. MARASOVIĆ, K. BUBLE, K. MARASOVIĆ, S. PEROJEVIĆ, 2001., str. 187-192.

⁸¹ C. FISKOVIĆ, 1952., str. 148.

⁸² T. MARASOVIĆ, F. OREB, 1976., str. 82.

⁸³ T. ANDRIĆ, 2015., str. 4-5.

⁸⁴ Vidi str. 10.

⁸⁵ D. KEČKEMET, 1988., str. 16.

povećavaju se zahtjevi za udobnijim i higijenski razvijenijim načinom življenja, a s njima i raskošnijim. Također, ovaj venecijanski standard nije bio samo vidljiv u jezgri – pučka se podgrađa dolaskom novih stanara također razvijaju i šire, a poglavito Varoš.⁸⁶ Za arhitekturu Splita 15. stoljeća, D. Kečkemet iznosi, „ne možemo je tretirati kao provincijsku, jer se Split i ostala Dalmacija tada nalaze u središtu mediteranske umjetnosti“,⁸⁷ a uz to za stambenu arhitekturu, prema navodima Paola Maretta, znači da je „ostvarena zamisao racionalnih, ekonomskih, moralnih, estetskih i tehničkih vrijednosti svoje sredine i svoga vremena“.⁸⁸

Arhitektura 15. stoljeća stilski se može uvrstiti u gotičku i kasniju, renesansnu arhitekturu. Gotičkim se razdobljem u Splitu bavio veći broj autora,⁸⁹ no, malo ih je posvetilo pažnju upravo stambenoj arhitekturi. Pristup gotičkoj arhitekturi fokusiran je na reprezentativne građevine, poglavito palače i sakralna zdanja u jezgri grada, no veliki dio stambene gotičke arhitekture tek je djelomično obrađen.

U 15. stoljeću, utjecajem mletačke kulture i umjetnosti nastaje veliki broj gotičkih palača i kuća, dok se postojeće, uglavnom romaničke i ranogotičke počinju pregrađivati i nadograđivati. Za današnje znanstvenike, pojavom gotičkih reprezentativnih zdanja, pojavljuje se i problem prepoznavanja graditelja i klesara ukrasa, odnosno prepoznavanja njihovog rada, s obzirom da je u to vrijeme djelovao i najznačajniji umjetnik hrvatske umjetnosti – Juraj Dalmatinac.

D. Kečkemet u svojoj monografiji *Juraj Dalmatinac i gotička arhitektura u Splitu*, promatra arhitekturu ovog razdoblja kroz prizmu upravo Jurjeva djelovanja.⁹⁰ Međutim I. Fisković pretpostavlja odjeke Jurjeva stvaranja preko njegovih suradnika, no ne i njega osobno. Uz to, navodi da i zbog nedostataka pisanih izvora i raznih datacija, nije jasno i nije moguće potvrditi bilo kakve navode o Jurjevu radu u Splitu na palačama i stambenoj gradnji.⁹¹ Iako je

⁸⁶ T. MARASOVIĆ, F. OREB, 1976., str. 82.

⁸⁷ D. KEČKEMET, 1988., str. 17.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Neki od njih: Tonija Andrić, Joško Belamarić, Nikola Bojić, Viki Jakaša Borić, Radoslav Bužančić, Arsen Duplančić, Anita Ercegović, Emil Hilje, Irena Benyovsy Latin, Andre Mohorovičić, Danko Zelić, i dr.

⁹⁰ D. Kečkemet u svojoj monografiji izravno pripisuje Jurju reprezentativne palače i dijelove stambenih zdanja u Splitu te naglašava kako je upravo Juraj, umjetnik koji je klesao elemente na spomenutim građevinama. (D. KEČKEMET, 1982., str. 158-160.). Ovaj Kečkemetov pristup, I. Fisković na vrlo polemičan način osporava u svom članku *Riječ-dvije povodom nove Kečkemetove knjige*, u kojem utvrđuje pojam *jurjevski* elementi na gotičkoj arhitekturi Splita, i iznosi stav da Juraj nije osobno klesao elemente na splitskim gotičkim palačama, nego da su vjerojatno u većini slučajeva to činili njegovi suradnici ili pak oponašatelji. (I. FISKOVIĆ, 1989., str. 369-370.). I. Fisković svoje tvrdnje potkrepljuje stilskom analizom, te objašnjava svoj oprezan pristup atribuiranja najvećih i dobro očuvanih gotičkih palača u Splitu upravo Jurju Dalmatincu.

⁹¹ Izuzev dva poznata spomenika i njihove datacije (kapela blaženog Arnira i katedralni oltar sv. Staša), o ostalim aktivnostima Jurja Dalmatinca nema previše podataka. Razlog velikom nedostatku informacija je i

nekoliko zamjerki I. Fiskovića, opravdano i valjano, Kečkemetovo pripisivanje reprezentativnih gotičkih palača Jurju Dalmatincu i dalje je prisutno u literaturi. Ova nedoumica oko atribuiranja koncepata gradnje, klesarskog ukrasa i ostalog, u radu je spomenuta u sažetom obliku prilikom obrade arhitekture 15. stoljeća.

Kod istraživanja stambenog graditeljskog naslijeđa 15. stoljeća u Velom Varošu, podatci su iznimno slabo zastupljeni. Naglasak se stavlja na crkvena zdanja u Varoši te su se jednostavne pučke kućice često zaobilazile prilikom istraživanja. T. Marasović, F. Oreb, J. Jelaska i A. Ercegović, nekolicina su autora koji su posvetili svoje članke i knjige Velom Varošu, analizirajući podatke o izgledu, razvoju i zaštiti tog dijela Splita. Važno je naglasiti problematiku proučavanja srednjovjekovnog (posebno stambenog) graditeljstva u Velom Varošu. Pučka arhitektura bitno se razlikuje od gradske - uglavnom je lišena stilskih značajki koje bi donekle potvrdile njenu starost.⁹² Uz ovaj problem, veže se i gubitak dijela splitskog srednjovjekovnog arhiva te nedovoljna istraženost onog očuvanog dijela u Državnom arhivu u Zadru koji bi zasigurno osvijetlili barem dio ovog područja.

J. Belamarić navodi da se „interpretacijom onoga što je ostavila urbanistička baština srednjovjekovnog Splita, vidi da to više nije skup niza građevina, nego pravi gradski organizam, s dobro organiziranim komunikacijama, održanim javnim površinama, popločanim ulicama, s brižno čišćenom lukom čije se dno jaruža, sa zdencima vode koji su se nalazili u privatnim dvorištima(...)“⁹³ Grad je na svojim antičkim temeljima nastavio razvijati svoju urbanističku strukturu, te je stoljećima održavao, zbog čega danas grad Split izgleda iznimno živopisno.

Iako je dosta srednjovjekovnog graditeljskog sloja očuvano, dosta ga je i uništeno. Prilikom gradnje baroknih bedema, uništen je dio ambijentalne cjeline Velog Varoša, oko crkve sv. Križa. Pisana vrela donose podatke kako je generalni providur Cornaro želio porušiti sve kuće u Varošu, uključujući i kompleks crkve sv. Frane. To se nije dogodilo, ali je ipak porušeno više od 140 kuća kako bi se što bolje utvrdio grad. Također, 1665. godine porušeno je još 250 kuća u Varošu, nakon čega je uslijedio val iseljavanja Varošana u Solin i Klis. Kasnije je dio

gubitak 60ak svezaka splitskog srednjovjekovnog arhiva (podrobnije o tome u: T. ANDRIĆ, 2014.a, str. 33-37.), a svakako i neadekvatno proučeni očuvani dijelovi u Držanom arhivu u Zadru i u Državnom arhivu u Splitu.

S druge strane, D. Kečkemet, sigurnim pristupom, izravno atribuirao palače umjetniku i njegovoj radionici, bez konzultiranja, kako I. Fisković navodi, „većine odgovarajućih radova iz posljednjih desetak godina“ te „mnogih svježijih mišljenja dostupnih u znanstvenoj periodici, koji bi pokazali dvojbenost njegovih uvjerenja.“ (I. FISKOVIĆ, 1989., str. 365-366.).

⁹² T. MARASOVIĆ, 1958., str. 101.

⁹³ J. BELAMARIĆ, 2015., str. 68.

Velog Varoša uništen za izgradnju splitskih Prokurativa, a to su samo neki raniji primjeri rušilačkih i građevinskih intervencija.⁹⁴

Kada je 1973. godine donesen *Zakon o prostornom uređenju i korištenju gradskog zemljišta*, određenim zahvatima uklonjene su građevine od povijesne važnosti u jezgri Splita, kao što su romaničko-gotička kuća kraj Željeznih vrata te romaničke kuće u Nepotovoj i Severovoj ulici.⁹⁵ Također, izuzetno nezgodne preinake i intervencije na građevinama koje možemo primijetiti danas, u 21. stoljeću, i to posebno u Velom Varošu, zaista su važna pitanja kojima se konzervatorska struka i inspekcija treba pozabaviti. Sve bi intervencije, preinake, rušenja ili gradnje, trebale biti u skladu s određenim pravilima, ili pak služiti održavanju slike grada kakva se dobila na čuvanje i kakva se prenosi budućim generacijama. Nažalost, nedovoljna je svijest o onome što se posjeduje i koristi te se izvode nedosljedni radovi na dragocjenoj i vrijednoj arhitekturi. Svaka promjena mijenja urbanistički izgled i cjelokupnu sliku grada, koji s vremenom postaju sve okrnjeniji.

⁹⁴ J. JELASKA, 2005., str. 12-13.

⁹⁵ S. PIPLOVIĆ, 1975., str. 66.

5. Obilježja i elementi srednjovjekovnih kuća u Splitu

Razdoblje siromaštva u kojem se Dalmacija našla u vremenu između 17. i 20. stoljeća, rezultiralo je očuvanošću velikog dijela srednjovjekovne jezgre. Srednjovjekovne građevine ostale su sačuvane skoro samo u svojoj vanjštini, ali neke posjeduju i iznimno dragocjene detalje interijera, zbog kojih se danas može pristupiti određenoj rekonstrukciji srednjovjekovne kuće.⁹⁶

U ovom poglavlju navedena su određena obilježja i elementi srednjovjekovnih kuća, prema kojima se mogu smjestiti u određeni stil. No, uz formalni pristup definiranju stilskih elemenata, također se pokušava objasniti funkcioniranje stambene arhitekture u svojoj šarolikosti stilova koje ima na svojim fasadama.

Pri obradi obilježja i elemenata srednjovjekovnih kuća u radu se ide kronološki. Detaljnija obrada kreće od smještaja i tlocrtnih obilježja srednjovjekovnih kuća, zatim arhitektonskih elemenata koji su najčešće opisivani za utvrđivanje stila gradnje, sve do unutrašnjih elemenata i popisa inventara srednjovjekovnih kuća, koji otkrivaju raskoš ili pak skromnost življenja stanovnika srednjovjekovnog grada Splita.

Od kraja 10. stoljeća do početka 16. stoljeća primjetan je kontinuirani razvoj stambene građevine. Zbog uskog prostora, u početku, građene su uske višekatanice, nepravilnih tlocrta, koje su imale po jednu prostoriju na svakom katu. Ranosrednjovjekovna i ranoromanička kuća imala je vanjsko stubište, koje je vodilo na prvi kat s povećim (nekada dekoriranim) prozorom. Prozori i portali su bili jednostavnih oblika s polukružnim rasteretnim lukom koji je podržavao težinu i stabilnost zida nad otvorima.

U 11. stoljeću vidljive su odlike romanike – srpasti luk je glavni element raspoznavanja romaničke gradnje. Nastavljaju se graditi uske višekatanice s jednom prostorijom na svakom katu. Do prvog kata se dolazi preko vanjskih stepenica, smještenih sa strana kuće ili na njenoj začelnoj strani, kako ne bi smetale pri prolazu kroz ulice. Temelj raspoznavanja romaničke stambene građevine je navedeni srpasti luk na prozorima, portalima, lunetama i drugim arhitektonskim elementima. Kroz 12., 13. i 14. stoljeće koncepcija kuće ostaje ista. Rijetki su dekorativni elementi poput vijenaca, reljefa i punije plastike jer je naglasak pri gradnji stavljen na funkcionalnost. No, ipak, na nekim se vanjskim zidovima stambenih romaničkih građevina mogu naći ukrasni elementi.

⁹⁶ C. FISKOVIĆ, 1952., str. 129-133.

Stambena arhitektura s kraja 14. stoljeća te do početka 16. stoljeća unosi bitne promjene u koncepciju i projektiranje građevina. Pojavom gotike na Jadranu, javlja se element šiljastog luka na stambenoj arhitekturi u gradu Splitu. Također, potreba za raskošnijim načinom življenja te podizanjem standarda života, potaknula je graditelje i umjetnike na stvaranje reprezentativnih palača, s dvorištima, ložama i velikim stubištima. Kuće gube fortifikacijski izgled, zidovi su otvoreni velikim prozorima, a prostorije su svjetlije i prozračnije. Šiljasti luk je vidljiv na gotovo svim arhitektonskim elementima. Klesana dekoracija je izraženija na vanjskim površinama kuća i palača te prevladava klasični ukras povijenih listova i vegetabilnih motiva na kapitelima stupova i polustupova portala, prozora, stubišta i lođa te na krunama cisterni, *auriculima*,⁹⁷ i drugim elementima na splitskoj stambenoj arhitekturi. Antropomorfni i zoomorfni oblici su rijetki, ali nalazimo ih na konzolama, portalima, prozorima, u lunetama i na kapitelima, te su uglavnom plošne i rustičnije obrade o čemu će biti riječi u nastavku rada.

Unutrašnjost i inventar stambene arhitekture u Splitu je slabo sačuvan. Rijetki, ali izvanredni primjeri su oslikane drvene grede na stropu u palači Grisogono i drveni strop s konzolama u Velikoj Papalićevoj palači. Primjeri kućnog inventara su rijetki i slabo sačuvani te skromno zastupljeni u istraživanjima srednjovjekovnog svakodnevnog života. Tek se nešto doznaje iz popisa inventara pronađenih u spisima i dokumentima srednjovjekovnih bilježnika.

Važno je napomenuti da su očuvane stambene građevine od svog nastanka bile u kontinuiranom razvoju do danas. Nije rijetkost vidjeti ranoromaničku kuću koja ima gotičke prozore ili pak renesansne portale. U arhivskim je spisima zabilježeno da su se kuće dijelile po katovima, a svaki je vlasnik imao pravo izmijeniti svoj dio kuće kako je želio. Kuća je zbog takvih dioba gubila svoju jedinstvenu cjelinu, ali to joj zasigurno ne umanjuje vrijednost.⁹⁸ Dapače, čini je još vrijednijom jer se na njoj može vidjeti tijek stilova kroz godine. Osim toga, prema obradi sačuvanih elemenata mogu se odrediti i utjecaji, koji su stizali iz Lombardije ili Venecije, ali i mogućnosti tadašnjih vlasnika, sve u svrhu boljeg poznavanja srednjovjekovne stambene arhitekture.⁹⁹

⁹⁷ Kamene prošupljene konzole za rastiranje platna i zavjesa.

⁹⁸ C. FISKOVIĆ, 1952., 133; Primjer zanimljive diobe kuće donosi S. Sorić u članku *Prilog poznavanju kuće Nassis u Zadru: podjela kuće iz 1488. godine*, u kojoj objašnjava diobu kuće Nassis među trojicom braće (vidi: S. SORIĆ, 2017.)

⁹⁹ C. FISKOVIĆ, 1952., 133; S. PIPLOVIĆ, 2011., 21

5.1. Smještaj i tlocrti srednjovjekovnih kuća u jezgri Splita

Prikaz ostataka stambene arhitekture ranog srednjeg vijeka donosi T. Marasović.¹⁰⁰ Navodi kako se u jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače, nad supstrukcijama, ali i u njima, nalazi većina ostataka stambenih jedinica ranog srednjeg vijeka ili predromanike, odnosno rane romanike. Ranosrednjovjekovne pregradnje i adaptacije nisu zahvatile isključivo to područje palače, nego se useljavalo i u gradske zidine i prostorije kula.¹⁰¹ Također, uz kamene, postojale su i drvene kuće te kuće od pruća unutar grada, no one nisu sačuvane.

Sačuvane se ranosrednjovjekovne i ranoromaničke kuće mogu datirati od kraja 10. stoljeća do kraja 12. stoljeća.¹⁰² Nije moguće sasvim točno utvrditi vrijeme nastanka ovih građevina, no prema stilskim karakteristikama datiraju se u ovo razdoblje.

Po najbolje sačuvanoj ranosrednjovjekovnoj kući u Splitu, u Arhiđakonovoj ulici, T. Marasović objašnjava postojanje određenog arhitektonskog tipa gradske kuće prije pojave romanike (Prilog 8., 9.).¹⁰³

Ranosrednjovjekovna kuća bila je višekatnica (imala je dvije ili tri etaže). Imala je pristup vanjskim stubištem (*balatura*) do prvoga kata na kojemu je uglavnom bio i reprezentativni prozor.¹⁰⁴ Kuće su se gradile u „visinu“ i uglavnom na uskim građevnim jedinicama, a tlocrti su prema tome malih površina, nepravilnog pravokutnog ili kvadratnog oblika. Na svakom je katu bila jedna prostorija. Razlog visini i uskim tlocrtima je nevelika i zbijena količina prostora grada osiguranog i čuvanog gradskim zidinama. Za ranosrednjovjekovno razdoblje ističe se polukružni rasteretni luk na unutrašnjoj strani pročelja nad portalom, a isto tako i nadvratnik, presječen na spojevima s dovratnicima.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Uz njega važan doprinos su dali i Katja Marasović te Jerko Marasović istraživanjima ranosrednjovjekovnog sloja grada Splita.

¹⁰¹ Vidi poglavlje 4. *Urbanizam i stambena arhitektura grada Splita u srednjem vijeku*; T. MARASOVIĆ, 1998., str. 17-18., str. 30.

¹⁰² Ova datacija je preuzeta od T. Marasovića (T. MARASOVIĆ, 1998.). Više istraživanja navodi da rani srednji vijek završava krajem 10. stoljeća, a rana romanika već počinje početkom 11. stoljeća, no prema hrvatskim publikacijama, nema pravilnog „dogovora“ kada je uistinu počela romanika na ovim prostorima.

¹⁰³ T. MARASOVIĆ, 1998., str. 30.

¹⁰⁴ T. Marasović naglašava kako je postojanje stubišta važan detalj razlikovanja ranosrednjovjekovne kuće od ostalih razdoblja jer se navedeni gubi u kasnijima (vidi: T. MARASOVIĆ, 1998., str. 31.), s čim se autorica ne bi složila – kasnije su kuće i palače, mahom romaničke i gotičke, imale (i još imaju sačuvana) vanjska kamena stubišta. Njihov je položaj (na pročelnoj ili bočnim stranama kuće te u dvorištima) odgovarao ulici i prostoru među kućama. Primjeri vanjskih kamenih stubišta: romanička kuća na uglu Papalićeve i Dioklecijanove ulice, kuća u ulici Majstora Jurja kod crkve Sv. Martina, Velika Papalićeva palača, Palača kod Zlatnih vrata.

¹⁰⁵ T. MARASOVIĆ, 1998., str. 33.

Kuće se ranog srednjeg vijeka uglavnom nalaze naslonjene na antičke strukture i zidine, odnosno prilikom gradnje gradile su se uz njih. Jedna četvrtina zidova svake kuće zapravo je dio sigurne i stabilne antičke strukture, iskorištena kako bi se što bolje učvrstila novogradnja.¹⁰⁶ Građevine ranosrednjovjekovnog razdoblja su popisane i ucrtane u kartu (Prilog 48.) iz čega je vidljivo da je većina građevina iskoristila antičke ostatke kako bi imala što stabilniju strukturu, ali i što manje troškova pri gradnji.¹⁰⁷

Arhitektura romaničke i ranogotičke stilske gradnje nastavila se na prethodnu ranosrednjovjekovnu. Već su u 11. stoljeću vidljive romaničke odlike gradnje, no uglavnom se nastavljaju na već poznati ranosrednjovjekovni stil gradnje, s istim uskim tlocrtima i rasporedom katova. Kuće su pretežito zatvorene i zbijene u ulicama, te su potpuno oprečne otvorenim antičkim ostvarenjima koja su im prethodila.¹⁰⁸

Kada se govori o romaničkoj i ranogotičkoj stambenoj gradnji, C. Fisković u svojoj opširnoj studiji o romanici u Splitu i pripadajućoj stambenoj arhitekturi, objašnjava vrijeme 13. i 14. stoljeća. Sve tvrdnje koje je donio u navedenoj studiji, mogu se uzeti kao opće i tipske za sve dalmatinske gradske kuće, 13., ali djelomično i 14. stoljeća.¹⁰⁹

U razdoblju 13. stoljeća pa i kasnijeg, 14. stoljeća, kuće su uglavnom izdužene, visoke i uske. Kao „nastavak“ na ranosrednjovjekovnu arhitekturu i one su višekatne, te imaju po jednu prostoriju na svakom katu. Nepravilnog su četverokutnog tlocrta koji se ponekad širi u dubinu, pa nekada pročelje bude dvostruko manje od začelja kuće.¹¹⁰ Prema sačuvanim dokumentima (Statut grada Splita), osim višekatnica, spominju se i potleušice odnosno prizemnice (*camarda*) koje su također služile za boravak. Dimenzije kuća često su ovisile o drvenim međukatnim gredama, i rijetko su bile duže od četiri metra.¹¹¹

Kod funkcionalnog rasporeda kuće, u prizemljima višekatnica često su bile konobe ili spremišta. Do prvog kata, koji je bio soba za primanje i/ili spavaća soba, dolazilo se vanjskim stubištem koje je bilo smješteno na pročelju, ili pak s bočne ili stražnje strane kuće.¹¹² Kasnije se vanjsko stubište premješta u unutarnje prostorije, ili razvojem prostora, u skrivena

¹⁰⁶ I. FISKOVIĆ, 1989., str. 33-34.

¹⁰⁷ Isto, str. 30.

¹⁰⁸ Isto, str. 37.

¹⁰⁹ C. FISKOVIĆ, 1952., str. 133.

¹¹⁰ Isto, str. 134.

¹¹¹ Isto, str. 134-136.

¹¹² C. FISKOVIĆ, 1952., str. 153.

unutrašnja dvorišta kakva se nalaze kod gotičkih palača.¹¹³ U, obično visokom, potkrovlju kuće uglavnom se nalazila kuhinja. Na nekoliko primjera nađeni su ostatci ognjišta, odnosno kuhinjske nape. Također, kuhinje su građene na vrhu kuće zbog sigurnosti od požara.¹¹⁴

Razvojem obrta u 13. stoljeću, u prizemlju kuće pojavljuje se i dućan (*statio*, odnosno stacijun). Kuće u glavnim ulicama ili na trgovima imale su gospodarske prostore u prizemlju, a prepoznavalo ih se po dućanskim prozorima i otvorima, o kojima će biti kasnije riječi.¹¹⁵

Kuće su građene jedna do druge, u gusto zbijenom planu. Odjeljivale su ih ulice određene već u antičko vrijeme. No, nije uvijek bio slučaj da se granica ulice poštivala. Primjeri nepravilne gradnje su vidljivi na nekoliko mjesta gdje se pročeljima zadire u prostor kretanja ili se pak duboko uvlače kako bi se ispoštovala organizacija prostora propisana od strane gradske uprave. Pojedine kuće imaju zaobljene uglove kako bi se olakšao promet, ali i očuvao zid od mogućih udaraca. Ovakve zahvate i način gradnje nalazimo redovito na prolazima.¹¹⁶

A. Plosnić Škarić, I. Benyovsky Latin i M. Andreis istraživali su grad Trogir te su u svojoj studiji *Socijalna topografija Trogira u 13. stoljeću* i *Socijalna topografija Trogira u 14. stoljeću*, definirali pojmove *locus (vacuum)*, *domus*, *canipa*, *statio*, *domus lapidea*, *domus lignamine* i druge. Oni govore o velikom broju različitih dijelova stambenih prostora i vrsta stanovanja koja su navedena u dokumentima o kupnji, prodaji i najmu prostora.¹¹⁷ Tako je *locus (vacuum)* bio naziv za praznu česticu, *camarda* za prizemnicu, *canipa* za konobu, a *domus (lapidea)* za kamenu kuću, nerijetko spomenutu sa zidovima (*cummuris*)¹¹⁸ i *domus lignamina* za drvenu kuću o kojoj je već bilo riječi.¹¹⁹ Pojam *curia* koristio se za plemićke palače. T. Marasović i C. Fisković govore i o *turris et domus*, odnosno kućama-kulama.¹²⁰ Vrlo je vjerojatno da su se ovi pojmovi upotrebljavali i u slučaju Splita i strukture njegove stambene arhitekture.

Pored glavnih ulica nastajale su *androne*, manji prolazi između kuća (kod trogirске stambene arhitekture vezani su uz natkrite prostore uz kuću) ili pak kolovaje - uski prostori između

¹¹³ C. FISKOVIĆ, 1952., str. 134-136.

¹¹⁴ T. MARASOVIĆ, 1958., str. 99.

¹¹⁵ C. FISKOVIĆ, 1952., str. 137.

¹¹⁶ Isto, str. 154.

¹¹⁷ A. PLOŠNIĆ ŠKARIĆ, I. BENYOVSKEY LATIN, M. ANDREIS, 2003., str. 37-45.; A. PLOŠNIĆ ŠKARIĆ, I. BENYOVSKEY LATIN, M. ANDREIS, 2007., str. 123-148.; T. MARASOVIĆ, 1994.b, str. 193.

¹¹⁸ Vjerojatno ograđenu zidovima.

¹¹⁹ A. PLOŠNIĆ ŠKARIĆ, I. BENYOVSKEY LATIN, M. ANDREIS, 2003., str. 37-45.; A. PLOŠNIĆ ŠKARIĆ, I. BENYOVSKEY LATIN, M. ANDREIS, 2007., str. 123-148.; Za drvene kuće vidi poglavlje rada br. 4.

¹²⁰ T. MARASOVIĆ, 1994., str. 193.; C. FISKOVIĆ, 1952., str. 154.

kuća.¹²¹ Kolovaje nastaju jer je odlučeno da se kuće ne bi smjele dodirivati. Vrlo često se u te prostore bacalo smeće, zbog čega kuće na tim stranama nemaju prozore. U Splitu je ostao lijepi primjer kolovaja između dvije kuće u koju se ugradilo zajedničko stubište (Prilog 10.).¹²²

S obzirom da je grad bio omeđen zidinama Dioklecijanove palače, dolaskom sve više stanovnika i prenapučenosti površine, ostalo je premalo prostora. Iz toga su razloga kuće 13. stoljeća uske i visoke. No, kako bi se još više iskoristio prostor, ulice su se počele presvođivati. Pod svodom je omogućen ulični prolaz, a nad svodom se dizala stambena jedinica. Svodovi su inače masivni, niski i opiru se o menzole i vijence kako bi izdržali težinu (Prilog 11.).¹²³

Rijetke romaničke kuće su imale dvorišta, kakva imaju gotičke palače kasnije. U Splitskom statutu se spominju dvorišta, *curtis*, a njihovi su ostaci rijetki u Splitu. Jedno od takvih je djelomično sačuvano dvorište, vjerojatno iz 14. stoljeća, vidljivo kraj romaničke kuće u Severovoj ulici (Prilog 12.). Ono je ograđeno zidom s kruništem na vrhu. Ovakvi primjeri su rijetko vidljivi jer su uglavnom porušeni ili nadograđeni u kasnijim vremenima.¹²⁴

Temeljem istraživanja Trogira, ako se izuzmu drvene kuće i potleušice, prema T. Marasoviću, mogu se izdvojiti četiri osnovna tipa romaničkih kuća. Ti tipovi se mogu uočiti i kod splitske stambene arhitekture romaničkog stila. Kao najrasprostranjeniji tip javlja se jednosobna uska višekatnica, koja se razvija od ranog srednjeg vijeka. Vanjski zidovi su nosivi, a nerijetko se grade uz antičke strukture. Odlikuju ih male površine, uske dimenzije i visina. Prvi kat je obično onaj reprezentativni, i do njega se dolazi vanjskim stubištem, kojim se zaobilaze prizemni, uglavnom gospodarski prostori.¹²⁵

Drugi tip su spomenute kule-kuće, koje su rijetke u splitskoj stambenoj arhitekturi.¹²⁶

Treći tip su reprezentativne kuće, odnosno palače, širokih pročelja, s dvorištima i drugim utilitarnim prostorima. Romaničkih palača je malo u Splitu jer su se uglavnom dijelovi rušili i pregrađivali u kasnijim stilovima.¹²⁷

¹²¹ T. MARASOVIĆ, 1994.b, str. 193.; C. FISKOVIĆ, 1952., str. 153.

¹²² C. FISKOVIĆ, 1952., str. 153.

¹²³ Isto, str. 152.

¹²⁴ Isto, str. 154.

¹²⁵ T. MARASOVIĆ, 1994.b, str. 197.

¹²⁶ Isto.

¹²⁷ T. MARASOVIĆ, 1994.b, str. 197.

Četvrti tip je palača s unutrašnjim dvorištem, koje se spominju u dokumentima, ali rijetke su jer su tijekom godina doživjele znatne modifikacije.¹²⁸

Na prijelazu iz 13. u 14. stoljeće, pod utjecajima srednje Italije i Lombardije pojavila se u skromnim oblicima gotička umjetnost u Dalmaciji. Malo je novogradnji, kao što se iz očuvanih primjera može vidjeti, no bilo je pregradnji romaničkih kuća. Mijenjani su elementi i povišeni su katovi, no tlocrtna koncepcija prostora je ostala ista.¹²⁹ Tijekom 14. stoljeća gradi se zrelija gotička arhitektura, s utjecajima venecijanske gotike (prije razdoblja venecijanske kićene gotike), no po tlocrtnoj i funkcionalnoj shemi kuća ostaje nepromijenjena. Mijenjaju se elementi i tehnika zidanja o čemu će još biti riječi.¹³⁰

Krajem 14. stoljeća i dalje, bitno se mijenja tlocrtna koncepcija stambene kuće. Kuće su pregrađivane radi udobnosti i želje za raskošnijim načinom življenja.¹³¹

Zidovi kuća su otvoreniji i dekorativniji. Kuća gubi fortifikacijski izgled, a prizemni dio gubi gospodarsku ulogu. Nekoliko starijih zdanja je spojeno u jedno, zbog čega su kuće veće i prostranije. Redovita tlocrtna podjela kreće od prizemlja, prvog kata i potkrovlja. Mijenja se koncepcija ulaza u kuću, jer se ulaznim portalom prije svega dolazi do dvorišta, a velikim vanjskim stubištem do prvog kata (Prilog 13.).¹³²

Novost je veliko dvorište koje je zatvoreno prema ulici. Kruna cisterne je obavezna u dvorištu kao i veliko reprezentativno stubište, te otvorene, ponekad nadsvođene lođe, na dvije ili tri strane dvorišta (Prilog 14.).¹³³

Prvi kat s velikom dvoranom, naglašen reprezentativnim prozorom, glavni je dio kuće poput renesansnih *piano nobilea*. Dvorana prvog kata služila je primanju gostiju, no još nije sa sigurnošću utvrđena točna funkcija takvih prostora (Prilog 15.).¹³⁴

Drvenim se stropovima i krovštima mijenja visina što je vidljivo na vanjskom plaštu zida. Kuhinja i dalje ostaje u potkrovlju. Kako navodi D. Zelić, dva modela kuće u ovom razdoblju su blok-kuća i kuća s unutarnjim privatnim dvorištem.¹³⁵

¹²⁸ T. MARASOVIĆ, 1994.b, str. 197.

¹²⁹ S. PIPLOVIĆ, 2011., str. 21-22.

¹³⁰ T. MARASOVIĆ, 1958., str. 100.

¹³¹ D. KEČKEMET, 1988., str. 17.

¹³² Isto, str. 20.

¹³³ Isto, str. 20.

¹³⁴ D. KEČKEMET, 1988., str. 20.

Sredinom 15. stoljeća naglo oživljava stambena graditeljska djelatnost na području Splita i sagrađen je, ili pregrađen, veliki broj palača u jezgri grada.¹³⁶ U 15. stoljeću javlja se niz značajnih graditelja i umjetnika upravo na prostoru Dalmacije, zbog kojih se javljaju određene nedoumice oko atribuiranja gradnje gotičkih palača nastalih tijekom 15. stoljeća.

D. Kečkemet polazi od tvrdnje da je Juraj Dalmatinac radio reprezentativne gotičke palače u Splitu, zbog nove koncepcije palača jer one prikazuju upravo njegov tip stvaranja, projektiranja i klesanja.¹³⁷ S druge strane I. Fisković se s pravom suprotstavio takvom razmišljanju i oprezno tvrdi da se palače u Splitu, mogu dovesti u vezu s Jurjem Dalmatincem, no preko njegovih suradnika i oponašatelja, a nikako izravnim radom.¹³⁸

Grupirajući sve reprezentativne gotičke palače u Splitu, D. Kečkemet navodi da se „ne radi o lokalnoj tradiciji“ (gradnje palača) „već o tipu stambene zgrade što ga je uglavnom Juraj donio iz Venecije i samostalno razvijao i primjenjivao“, (što također) „dokazuje i naglo nestajanje takve kuće u 16. stoljeću.“¹³⁹ I. Fisković analizira tip palača koje je D. Kečkemet obradio u svojoj studiji, te navodi da su tipovi palača s uvučenim dvorištem koje od ulice odvaja samostalni zid, postojali u Splitu i ranije od 15. stoljeća. Nadalje, objašnjava pojam „jurjevska arhitektura“ „čime otkriva svoj stav o tome da Dalmatinca ne smatra neposrednim autorom i izvođačem rečenih splitskih palača (pogotovo ne svih), nego izvorištem određenoga likovnog i stilskog iskaza, koji je preko njegovih suradnika i pomoćnika našao šireg odjeka u splitskom stambenom graditeljstvu.“¹⁴⁰ No, uz Jurja Dalmatinca, treba spomenuti i Andriju Alešija, koji je možda i zaslužan za priljev „jurjevskih“ elemenata graditeljstva u Split.¹⁴¹ A. Mutnjaković inzistira primjerice, na atribuciji palače kraj Zlatnih vrata i Velike Papalićeve palače upravo Alešiju.¹⁴² No, kako navodi E. Hilje, „ipak, mogućnost znatnijeg angažmana Andrije Alešija na gradnji splitskih gotičkih palača razmatrana je puno više u okviru rasprava o utjecajima i odrazima Jurja Dalmatinca nego u razmatranjima o samostalnoj Alešijevoj djelatnosti.“¹⁴³ Stoga je njegov udio u tome zapravo sagledan postrance i nikad se nije doveo do konačnih zaključaka. E. Hilje u svojoj studiji donosi niz dokumenata koji mogu ispraviti

¹³⁵ D. ZELIĆ, 2000., str. 142-143.

¹³⁶ D. KEČKEMET, 1988., str. 19.

¹³⁷ Cvito Fisković je još prvi pripisao gradnju Velike i Male Papalićeve palače Jurju Dalmatincu nakon čega J. i T. Marasović podržavaju taj stav, a zatim i D. Kečkemet. No, C. Fisković u svojoj studij *Andrija Aleši i ostali majstori u Rabu* napominje kako je zapravo Aleši mogao biti klesar koji je izveo motive na splitskim palačama. (vidi u E. HILJE, 2005., str. 43.; C. FISKOVIĆ, 1950., str. 132-133.)

¹³⁸ I. FISKOVIĆ, 1989., str. 372.

¹³⁹ D. KEČKEMET, 1988., str. 21.

¹⁴⁰ E. HILJE, 2005., str. 44.

¹⁴¹ Isto.

¹⁴² A. MUTNJAKOVIĆ, 1998., str. 59-68.

¹⁴³ E. HILJE, 2005., str. 44.

određene sumnje po pitanju navedenog: „temeljem navedenih dokumenata možemo s više uvjerenja zaključiti da je eventualan izravni angažman Jurja Dalmatinca u gradnji splitskih stambenih zgrada bio u najboljem slučaju minimalan, te da većinu „jurjevskih“ elemenata u tim gradnjama treba dovesti u vezu s razgranatom djelatnošću Andrije Alešija.“¹⁴⁴

5.2. Arhitektonski elementi srednjovjekovnih kuća u jezgri Splita

Pri identifikaciji stambene arhitekture, osnovni elementi proučavanja svih razdoblja su oblikovanje otvora, tehnika gradnje i ukrasni elementi.¹⁴⁵

Arhitektonski elementi ranosrednjovjekovnih, odnosno predromaničkih kuća, odlikuju se razmjerno skromnim oblicima bez pretjerane raščlambe vanjskog plašta zidova, dekoriranja otvora ili korištenja ukrasa.¹⁴⁶ Tehnika zidanja odlikuje se rustičnošću. Slažu se nepravilni duguljasti lomljenci i koristi se malo žbuke. Kuće zidane ovim načinom, danas nerijetko imaju konveksne vanjske zidove.

Raspored prozora i portala je uglavnom asimetričan te će se takav način gradnje zadržati do kraja proučavanih razdoblja (Prilog 16.). Vanjski izgled zidova ovisi o tlocrtnom rasporedu prostorija unutar kuće, a prozori i portali su skromno obrađeni.¹⁴⁷ Ulaz je na prvom katu, i do njega vodi vanjsko stubište što je, prema T. Marasoviću, detalj prepoznavanja ranosrednjovjekovne stambene kuće.¹⁴⁸

Prozori su uglavnom polukružnog oblika s plitkim polukružnim rasteretnim lukom. Najučestaliji otvori na ranosrednjovjekovnim kućama su jednostruki prozori, monofore. Bifore su rijetke, ali nekoliko ostataka potvrđuje skromne dimenzije. Okvir je pravokutnog oblika sa stupićem na sredini, izvedenog od jednog dijela kamena, bez ukrasa. Na kući u Rodriginoj ulici nalazi se i bifora sa zidanim dijelom na kojemu su dva uska polukružna luka, poput motiva slijepih arkadica. Portali završavaju ravnim masivnim i širokim nadvratnikom, zasječenim sa strana zbog udlagivanja u dovratnike kako bi se dobila bolja stabilnost. Iznad nadvratnika je vrlo čest polukružni, rasteretni luk, a na nekim primjerima se iznad nadvratnika nalazi i prazna trokutna luneta (Prilog 17., 18., 8.).

¹⁴⁴E. HILJE, 2005., str. 47.

¹⁴⁵T. MARASOVIĆ, 1994.b, str. 196.

¹⁴⁶T. MARASOVIĆ, 1998., str. 32-33.

¹⁴⁷Isto.

¹⁴⁸T. MARASOVIĆ, 1998., str. 30.

U Muzeju grada Splita čuva se bifora s jedne porušene kuće u Ulici Ilirske akademije, koja svjedoči o jednoj ranoromaničkoj radionici iz treće četvrtine 11. stoljeća u Splitu, te o izgledu nekih ranosrednjovjekovnih kuća, po svemu sudeći, imućnijih vlasnika.¹⁴⁹

Četvrtasta bifora nalazila se na prvom katu ranoromaničke kuće (Prilog 19.) i nad njom je bio rasteretni trokutni zabat, vjerojatno plitko uvučen u zid. Okvir i razdjelni stupić bifore ukrašeni su pleternim i vegetabilnim motivima. Doprozornici su obrubljeni i ispunjeni motivom troprute lozice te završavaju trolistom. Razdjelni stupić na obodima ima cik-cak motiv unutar kojeg je tropruta pletenica. Na djelomično oštećenom kapitelu ponavlja se cik-cak motiv na obodima, s učvorenom troprutom pletenicom u donjem dijelu kapitela, i vjerojatno križem sa S-volutama pod hastom. Nadprozornik je uglavnom otučen, no na jednom dijelu oboda također se raspoznaje cik-cak motiv. Prozorska klupčica je također većim dijelom otučena, no raspoznaju se detalji troprutih učvorenih pereca pri dnu.¹⁵⁰

Opisana bifora je pokazatelj postupnog prelaska kamene skulpture iz crkava na profanu arhitekturu, odnosno, u ovom slučaju, na kuću, a po tome je moguće datirati ovu ranoromaničku kuću u treću četvrtinu 11. stoljeća.¹⁵¹

Kod romaničke stambene arhitekture arhitektonski oblici su malo razvijeniji od ranosrednjovjekovnih. Pročelja su plošna i zatvorena, a raspored je otvora i dalje asimetričan i podređen unutarnjem rasporedu prostorija.¹⁵²

Način gradnje stambene arhitekture, bilo ranosrednjovjekovnog, romaničkog ili gotičkog razdoblja, ne smije se uzimati u obzir kao sigurni pokazatelj doba nastanka određene građevine, jer po svoj prilici, on ovisi o financijskim mogućnostima vlasnika. No, prema sakralnim zdanjima mogu se odrediti neka pravila koja se uzimaju za određivanje stila. T. Marasović piše kako se „način zidanja razvija od rustične predromanike, bez ravnih slojeva, preko pripremljenog reda postignutog upotrebom manjih klesanaca u ranijoj romanici, do vrlo brižljive tehnike dobro klesanih i glatkih kvadara, postavljenih u vrlo pravilnim redovima.“¹⁵³

Kod romaničkih splitskih kuća, uglovi su učvršćeni snažnim i pravilno klesanim kamenom četvrtastog oblika, različitih veličina, dok je zid klesan tzv. „samotorcem“, kamenom koji je

¹⁴⁹ T. MARASOVIĆ, 1998., str. 32.; T. BURIĆ, 1992., str. 208.

¹⁵⁰ T. BURIĆ, 1992., str. 208-209.

¹⁵¹ Isto, str. 216.

¹⁵² C. FISKOVIĆ, 1952., str. 134.

¹⁵³ T. MARASOVIĆ, 1994., str. 196.

prirodno lomljiv. Iz tog je razloga korišteno mnogo žbuke kako bi se sitna kamenja povezala, a nije isključeno i da su se zidne plohe oblagale žbukom koja je tijekom vremena otpala. Drugi način klesanja jest s pravilnim, četvrtastim, klesanim kamenom, ravnih rubova i ravno klesane površine. Kamenje je poredano u vodoravne šire i uže redove i čini jednu ravnu površinu. Spojnice, odnosno fuge, u ovom se načinu zidanja ne vide između pojedinog kamena. Postoji slično zidanje pravilnim kamenim klesancima, no njihove spojnice su vidljive i uokviruju svaki pojedini kamen. Takav način se uglavnom susreće u zrelijem ili kasnom romaničkom graditeljstvu (Prilog 20., 21.).¹⁵⁴ I. Petricioli u svojoj studiji *Ostaci stambene arhitekture romaničkog stila u Zadru*, objašnjava tri tehnike zidanja koje je susreo na zadarskim romaničkim kućama: rustična tehnika zidanja kamenom lomljencem, „tehnika uslojenog, pritesanog, često duguljastog kamena“ i tehnika zidanja fino klesanim kamenom koja je, kako objašnjava u članku, specifičnost romaničkog ukrasa kod splitskih, trogirskih i porečkih kuća, ali i zadarskih.¹⁵⁵

Otvori romaničkih kuća su temelj njihova prepoznavanja i datiranja. Glavni ulaz je u prizemlju, na ulici, ili pak na prvom katu što je rijetkost. U tom slučaju vanjsko stubište vodi do ulaza na prvom katu i uglavnom je smješteno po strani kuće kako ne bi narušavalo izgled pročelja.¹⁵⁶

Prozori i portali romaničke gradnje odlikuju se završetcima u obliku srpastih lukova. Portali su četverokutnog oblika te je iznad nadvratnika smještena luneta srpastog luka koja uglavnom uokviruje prostor ispunjen manjim kamenjima, obložen pločama ili pak dekoriran ornamentikom, reljefima ili natpisom (Prilog 22., 23., 24., 25.). Luneta preuzima ulogu rasteretnog luka, odnosno smanjuje pritisak zida na nadvratnik. Ona je sastavljena od tri ili više komada pravilnih klesanaca od kojih je širi, tjemeni kamen stavljen na dva uža. Dovratnici su sastavljeni od nekoliko pravilnih klesanaca; donji su postavljeni uspravno, a gornji ili srednji vodoravno na donje, kako bi se što bolje povezali sa zidom (Prilog 26.).¹⁵⁷

Na nekim kućama širih pročelja, mogu se pronaći i pobočna vrata. Taj portal je niži od glavnog, a prag mu je viši, i uzidan je uz glavni sa sličnim, ako ne i istim oblikom dovratnika, nadvratnika i lunete. Unutrašnjost kuće je preuređena zbog čega se ne može odrediti čemu su ta vrata zapravo služila (Prilog 27.), no u Dubrovniku postoje nalazi na gotičkim i

¹⁵⁴ C. FISKOVIĆ, 1952., str. 134-135.

¹⁵⁵ I. PETRICIOLI, 1962., str. 121-122.

¹⁵⁶ Isto, str. 134.

¹⁵⁷ I. PETRICIOLI, 1962., str. 121-122.

renesansnim kućama, za koje se veže objašnjenje da su služile iznošenju mrtvacu iz kuće. U Italiji takve portale nazivaju „*porta del morto*“.¹⁵⁸

C. Fisković je opisao sve vrste prozora koji se mogu naći u romaničkom stambenom graditeljstvu. Jednostavna monofora sa srpastim lukom najčešća je na romaničkim kućama, no neki primjeri imaju lunetu, uglavnom ispunjenu, zbog težine zida nad prozorom. Doprozornici su često klesani od jednog komada kamena, a u nekim slučajevima i više njih. Na nekim se kućama mogu vidjeti prozori ukrašeni slijepim arkadama, ili bifore sa stupićima i ukrašenim kapitelom, od kojih je ostao samo jedan kapitel s palače u Marulićevoj ulici, sada u Muzeju grada Splita (Prilog 28a, 28b, 28c). Kod romaničkog graditeljstva postoje obični mali četvrtasti prozori s okvirom od relativno širokog kamenja. Također, na nekim mjestima su sačuvani i potkrovnj prozori – izduženi, uski i malih dimenzija, koji su mogli poslužiti kao otvori kuhinja u potkrovljima.¹⁵⁹ Kao izuzetak i jedinstveni primjer, javlja se dvostruka heksafora na palači Ciprianis-Benedetti na uglu splitske Pjace. Otkrivene su 1979. godine prilikom konzerviranja i restauriranja palače Ciprianis-Benedetti. Odijeljene su dvostrukim stupovima s kapitelima s mesnatim volutama. One daju potpuno novi izgled stambenoj srednjovjekovnoj palači i predstavljaju jedinstven primjer romaničkih heksafora na ovom području (Prilog 29.).¹⁶⁰

U 13. stoljeću naglo se razvilo obrtništvo, što je i preinačilo tlocrtni raspored stambenih građevina. Prizemlja kuća su tako postala gospodarski prostori, dućani, u kojima se izrađuju i prodaju rukotvorine. Dućani se prepoznaju po zanimljivom otvoru „na koljeno“, gdje su prozor i portal spojeni u jedinu cjelinu. Manja polovina otvora služi kao izlog za proizvode koji se prodaju i za ulazak svjetla, a vrata služe za ulaz. Otvori su bili jednostavno klesani i završavali bi srpastim lukom. Uglavnom su romaničke kuće na frekventnim pozicijama, glavnim ulicama i trgovima, imale dućane u prizemlju (Prilog 30.).¹⁶¹

Kako C. Fisković piše, krovovi su slabo očuvani. U arhivskim spisima, ugovorima o prodaji, kupovanju i najmu kuća, vrlo često se kuće opisuju od prizemlja do krova. Kod zadarskih romaničkih kuća, u bilježničkim spisima spominju se kuće pokrivene kupama, „*cum cuppe coperta*“ i/ili (kamenim) pločama, „*cum planchis coperta*“, što dovodi do zaključka da su i

¹⁵⁸ I. PETRICIOLI, 1962., str. 136-137.

¹⁵⁹ C. FISKOVIĆ, 1952., str. 140.

¹⁶⁰ Više o heksaforama u detaljnom izvještaju: M. MARASOVIĆ, 2001., str. 59-75.

¹⁶¹ C. FISKOVIĆ, 1952., str. 137.

splitske na isti način mogle biti građene.¹⁶² Kod krovova, važno je spomenuti i kamene odljeve za kišnicu. Oluci se nisu sačuvali, pa se ne zna točno kako su izgledali, no nekoliko kamenih odljeva je sačuvano.¹⁶³ Na zidu Gradske kavane sačuvan je kameni odljev u obliku voluminozne glave lava sa linearno naglašenom stiliziranom grivom, brkovima i nosom, velikih bademastih očiju i razvučenih usta sa naglašenim zubima (Prilog 31.).

Arhitektonska je dekoracija, u smislu vijenaca i ukrašenih kapitela, rijetka. Palača uz Zlatna vrata ima lisnate menzole s volutama, i vijenac s motivom ljuski (Prilog 32.). Na palači Grisogono na Peristilu vidljiv je vijenac s izmjenično izdubljenim četverokutima (Prilog 33.). Na kući u Severovoj ulici sačuvan je vijenac s dentikulima i glavom žene na uglu. Kuća uz Željezna vrata također ima vijenac dentikula s lisnatim motivom.¹⁶⁴

Ukrasi romaničke stambene arhitekture su dosta rijetki, jer je u stambenoj arhitekturi sve podređeno funkcionalnosti. Sačuvani su manji primjerci *in situ*, uglavnom postavljeni na otvore – portale i vrata.¹⁶⁵

Na lukove i dovratnike vrata postavljeni su vjerski simboli poput križeva različitih oblika, od jednostavnih, do onih sa šiljastim krajevima i u kružnicama, te rozete i vegetabilni motivi. Na nekim mjestima vidljive su spomenute vodorige ili odljevi za kišnicu u obliku životinjskih glava na uglovima kuća, ili ispod krovova, za skupljanje i odvodnju kišnice. To su redovito glave lavova, sa stilizirano oblikovanom grivom i brkovima, otvorenim ustima i našiljenim zubićima te širokim otvorenim bademastim očima kao što je navedeni primjer lavlje glave na zidu Gradske kavane. Osim životinjskih glava, na prozorima ili konzolama mogu se pronaći i klesane ljudske glave kao konzole i reljefi, izduženih lica bez ikakve psihološke karakterizacije, uglavnom muških osoba. Na nekoliko mjesta, uklesani su natpisi ili pak inicijali vlasnika u nadvratnike i lunete. Na nekim mjestima mogu se naći uklesani križevi i pokoji grb unutar lunete.¹⁶⁶

Prijelazno razdoblje između romanike i gotike rezultira javljanjem novog elementa – šiljastog luka. Vrata i prozori su još uvijek plošni, kao i šiljasti lukovi i bitno se razlikuju od kasnogotičkih. Klesanci takvih lukova obrađeni su plošno, romaničkim načinom, te su spoj

¹⁶² Državni arhiv u Zadru, *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, kut. 5., sv. 11., Vannes Benardi de Firmo, 1403. godina, fol. 54r.; T. ANDRIĆ, 2014., str. 249.

¹⁶³ C. FISKović, 1952., str. 141.

¹⁶⁴ Isto, str. 142.

¹⁶⁵ Isto, str. 143-145.

¹⁶⁶ C. FISKović, 1952., str. 142.

srpastog luka sa šiljastim vrhom, što daje jedan „okrnjeni“ izgled srpastog luka (Prilog 34.).¹⁶⁷ Kuće 14. do početka 15. stoljeća zadržale su prostorne dispozicije romaničkih kuća, ali se uvođenjem šiljastog luka karakteriziraju kao ranogotičke. Dekoracija eksterijera kuće je i dalje skromna. Zadržava se na profilaciji prozora i portala, dok se voluminozniji ukras zadržava na kapitelima. Vrlo se rijetko mogu susresti reljefi uklesani ili uglavljeni na eksterijer kuće.¹⁶⁸

V. Jakaša Borić objašnjava konkavne polukapitele na palači Alberti „sa stiliziranim duguljastim listovima i nizovima od naizmjenično postavljenih „zubaca zupčanika“ i običnih zupčanika“, kao jednu od odlika prijelaznog romaničko-gotičkog perioda.¹⁶⁹ Također opisuje „linearne shematizirane listove što se lepezasto šire poput akantusa“, razigravajući površinu, na kapitelu u zidu na dijelu stubišta iste palače. Potonji također svjedoče o prijelazu romanike u gotiku.¹⁷⁰ U 14. stoljeću tehnika zidanja se odlikuje uglavnom korištenjem pravilnih klesanaca.¹⁷¹

U 15. stoljeću dolazi do procvata gradnje i niza promjena na stambenoj arhitekturi. Od romaničke plošnosti i zatvorenosti, plohe zidova se na gotičkoj stambenoj arhitekturi rastvaraju biforama, triforama pa i kvadriforama. S mletačkim utjecajem, na kućama se počinju ugrađivati trolisni prozori sa šiljastim lukovima oblika oboda. Prozori više nisu plošni, na doprozornicima se javljaju glatki, a rjeđe i kanelirani pilastri, s lisnatim kapitelima, kako ih D. Kečkemet naziva „Jurjevog tipa“.¹⁷²

Reprezentativni portal je sada postao glavni ulaz u kuću, odnosno u dvorište. Gotički stil donosi prepoznatljive oblike šiljatih lukova, ali i na isti način, rastvaranje ravnih površina razigranim usitnjenim klesarskim ukrasom.¹⁷³ Portali splitskih palača su ukrašeni raznim vijencima i obodima, pilastrima i lisnatim kapitelima. Redovito imaju lunete koje prate oblik luka, i redovito su ispunjene reljefnim ukrasom (Prilog 35., 36., 37., 38.). D. Kečkemet, ali i

¹⁶⁷ C. FISKOVIĆ, 1952., str. 161.

¹⁶⁸ Na zapadnom zidu palače Ciprianis-Benedetti smješten je srednjovjekovni reljef crnca koji nudi jabuku srednjovjekovnoj plemkinji. Uz ovaj reljef može se pribrojati i reljef sv. Antuna Pustinjaka u gotičkom profiliranom luku koji se oslanja na dva kamena stupića s lisnatim kapitelima, s kraja 14. stoljeća izrađenog u Korčuli, za kojeg je M. Marasović utvrdila da je postavljen tijekom izgradnje kuće, također krajem 14. stoljeća. (M. MARASOVIĆ, 2000./2001., str. 61-63.).

¹⁶⁹ V. JAKAŠA BORIĆ, 2003., str. 87.

¹⁷⁰ Isto.

¹⁷¹ T. MARASOVIĆ, 2008., str. 161.

¹⁷² D. KEČKEMET, 1988., str. 19-20.

¹⁷³ I. FISKOVIĆ, 1989., str. 374-375.; D. KEČKEMET, str. 198.

drugi istraživači pripisuju Jurju Dalmatincu projektiranje i gradnju reprezentativnih palača, te klesanje njihovih ukrasa.¹⁷⁴ No, analiza kvalitete obrade i gradnje palača potvrđuje da se ne mogu sa sigurnošću pripisati Jurju, više je vjerojatno da je oponašatelj ili pak netko od njegovih suradnika djelovao u to vrijeme u Splitu.¹⁷⁵ D. Kečkemet govori o velikom broju gotičkih kuća (čak njih 50) koje se nalaze na području Dioklecijanove palače i zapadno od nje.

Prozori, tipične gotičke monofore, bifore, trifore i negdje kvadrifore, sa šiljastim lukom i glatkim obodom, te na nekim mjestima uklesanom vegetabilnom viticom, glavni su elementi raspoznavanja gotičke arhitekture (Prilog 39., 40., 41., 42.).

U velikim dvorištima palača nalaze se lože s ukrasnim šiljastim lukovima sa stupovima i dekoriranim kapitelima koji podržavaju lukove. Česta su stubišta koja vode na prvi kat, a njihova ograda je dekorirana uglavnom stupićima s lisnatim kapitelima i rukohvatom ukrašenim motivom vegetabilne lozice (Prilog 43.). Nerijetka je i kruna cisterne, također ukrašena figuralnim i vegetabilnim motivima, te dekorirani portali prizemlja, prvog kata i prozora (Prilog 44.). Česte su i konzole, također dekorirane navedenim vegetabilnim ili figuralnim motivima, te balatoriji s traforiranim ogradama. Primjeri ovakvih ograda s medaljonima ispunjenim kvadrilobima sa šiljastim listovima i bradavičastim ispupčenjima među listovima bili su ugrađeni na palači Pavlović i ponekim crkvicama u Splitu.¹⁷⁶

Još jedan element koji se često susreće na gotičkim, ali i romaničkim palačama su prošupljene konzole ili kameni prstenovi za rastiranje platna uz prozore. U dubrovačkim ih spisima nazivaju *auriculi*. Često su dekorirane vegetabilnim motivom, i pri pogledu na pročelja dominiraju svojom veličinom (Prilog 45.).¹⁷⁷

Prilikom opisivanja i istraživanja gotičkih palača u Splitu glavni motivi istraživanja su klesarski ukras na dovratnicima i nadvratnicima portala, lunete nad portalima, ukrasi kapitela stupića vanjskih stubišta, krune cisterni ili pak rozete i figuralni motivi u okvirima prozora, te vijenci koji se nižu po lukovima lođa, trijemova i zidova.

¹⁷⁴ D. KEČKEMET, 1988., str. 15-18.

¹⁷⁵ I. FISKOVIĆ, 1989., str. 372.

¹⁷⁶ V. KOVAČIĆ, 2012., str. 30-31.; Ovi primjeri sačuvani su u Arheološkom muzeju u Splitu.

¹⁷⁷ C. FISKOVIĆ, 1952., str. 145.

Naravno, prijepori znanstvenika, pri atribuiranju navedenih, vezani su uz motive klesarskog stila Jurja Dalmatinca koji u isto vrijeme djeluje u Šibeniku, Zadru, Ankoni i Dubrovniku.¹⁷⁸ D. Kečkemet, I. Fisković, S. Štefanac, E. Hilje, V. Kovačić, A. Mutnjaković i drugi znanstvenici pisali su o Jurjevoj ulozi i angažmanu na stambenoj arhitekturi u Splitu. Prethodno je navedeno da bi se angažman na palačama, kako graditeljski, tako i klesarski, mogao dovesti u blisku vezu s Andrijom Alešijem. Prihvatajući ideju I. Fiskovića, o Jurju Dalmatincu kao izvorištu ideja koje su u klesarskom ukrasu prenesene na splitske palače, prema dokumentima koje je iznio E. Hilje, i analizi A. Mutnjakovića, ne može se odbaciti pretpostavka o djelovanju Andrije Alešija na portalima i prozorima te zidovima splitskih palača. „Umjesto da se kvalitetniji radovi unutar kompleksa splitskoga stambenoga graditeljstva pripisuju Jurju Dalmatincu, a oni nešto slabijeg likovnog izraza Andriji Alešiju, izgleda da je daleko prihvatljivije da se upravo Alešiju pripisuju najkvalitetniji radovi, a oni nešto lošiji njegovim suradnicima i pomoćnicima. Pritom umjetnički profil i stil Jurja Dalmatinca nedvojbeno ostaje ono izvorište iz kojega su Andrija Aleši i ostali splitski kipari i klesari sredinom 15. stoljeća crpili svoje ideje.“¹⁷⁹

5.3. Unutrašnjost i inventar srednjovjekovnih kuća u jezgri Splita

Kada se promatra unutrašnjost i inventar srednjovjekovne arhitekture, rijetki su podaci pa i ostaci u kućama. Unutrašnjosti su tijekom stoljeća u potpunosti pregrađivane, tako da se danas raspolaže s minimalnim „fizičkim“ ostacima. Većinu izgleda, odnosno inventara, donose spisi sačuvani u arhivima.

Na katovima romaničkih i ranogotičkih kuća bila je po jedna soba zbog uskoće prostora. Katovi su međusobno bili povezani unutrašnjim stubištem, uglavnom od drva. Podovi su se oslanjali na drvene grede, čiju su težinu nosile kamene konzole, uglavnom obliha bridova, rijetko kada ukrašene. Međukatne drvene grede držale su podne daske na gornjoj strani, a s donje su strane bile dijelom vidljive te ih se ukrašavalo ili su u prostor između njih postavljane drvene kasete.¹⁸⁰ Sa strana su ih pridržavale, prema nekim nalazima, izrezbarene konzole (poput konzola u dvorani Velike Papalićeve palače). U palači Grisogono na uglu

¹⁷⁸ Za sada je iz arhivskih spisa poznato da je Juraj Dalmatinac bio stanovnik četiri navedena grada, a u ostalima se zadržavao tek da odradi određeni posao ili zadatak za koji je bio pozvan. (vidi: E. HILJE, 2005., str. 44., str. 51.)

¹⁷⁹ E. HILJE, 2005., str. 48.

¹⁸⁰ I. PETRICIOLI, 1962., str. 125.

Peristila i antičkog *decumanusa*, na dva kata prisutan je jedinstven i izvrstan primjer drvenog stropa s gredama ukrašenim oslikom vegetabilnog ornamenta i animalnih maski na konzolama (Prilog 46).¹⁸¹

U unutrašnjosti na zidovima nalaze se elementi poput zaobljenih ili kvadratnih niša, umivaonika i kamenih zdjela te kamenih zidnih ormara sa žljebovima za police (Prilog 47).¹⁸²

U oporukama koje su sačuvane u arhivima, uglavnom se nalazi popis inventara koji se ostavljao u nasljedstvo ili pak prodavao. T. Andrić donosi opsežnu studiju opreme stambenih i radnih prostora splitskih obrtnika tijekom zrelog i kasnog srednjeg vijeka. Malo je sačuvanog srednjovjekovnog namještaja i uporabnih predmeta, no iz arhivskih popisa inventara, doznaje se količina predmeta koja se koristila u srednjem vijeku. U inventarima su upisane tapete kojima su prekrivani podovi i tapiserije na zidovima kako bi prostor bio što ugodniji i topliji. „Tu je po svoj prilici bio smješten stol (*tauola*) s pripadajućim stolcima (*sede*), tronošcima (*tresedi*) i klupama za sjedenje (*banchi*), a uz ove je (...) također bio smješten i krevet (*letto*), ako su ga vlasnici stana mogli priskrbiti.“¹⁸³ Bogatije su obitelji „imale i posebne krevete za djecu (*letto de piuma piccolo*)“, no nisu sve kuće imale krevet; spavalo se i na slamaricama, običnim daskama i škrinjama.¹⁸⁴ Inventar pojedinih obitelji opisivao je svakodnevnicu i tadašnji način življenja.¹⁸⁵ Ako kuća nije imala zidni ormar ili neki drugi prostor za odlaganje oružja, oruđa i manjih uporabnih predmeta, onda se često nailazi na drvene police, stalaže (*credençe*), škrinje (*casette*, *chasse*) ili vreće (*sachi*).¹⁸⁶ Bačve (*tinaçi*) su također bile dio inventara – mogle su služiti za čuvanje vina i ulja ili kao stol i stolice.¹⁸⁷ Kuhinje su imale ognjišta, a neke i peći za kruh (*conche da pane*) te pribor za jelo i kuhanje.¹⁸⁸

Inventari su raznovrsni i ovise o imovinskim prilikama i društvenom statusu njihovih vlasnika. Bogatije obitelji su imale raskošan interijer i veliki inventar, dok su siromašnije zadovoljavale skromne životne potrebe osnovnim potrepštinama. Nažalost, vrlo su rijetki

¹⁸¹ Svaki strop se sastoji od 22 grede, 42 čeone daske i stropnih dasaka ukrašenih letvicama ukupne površine 35 metara kvadratnih. Stropovi leže na 16 kamenih profiliranih konzola dimenzija 18 x 19cm. (vidi: <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212&kdId=322584588> (1.5.2018.))

¹⁸² C. FISKOVIĆ, 1952., str. 145., str. 155-156.; I. PETRICIOLI, 1962., str. 125.

¹⁸³ T. ANDRIĆ, 2014.b, str. 253.

¹⁸⁴ Isto.

¹⁸⁵ Isto, str. 253.

¹⁸⁶ T. ANDRIĆ, 2014.b, str. 254.

¹⁸⁷ T. ANDRIĆ, 2014.b, str. 254.

¹⁸⁸ Isto. (više o inventarima obrtnika vidi u: T. ANDRIĆ, 2014.a)

primjeri i elementi inventara sačuvani te se jedino iz arhivskih dokumenata može pokušati rekonstruirati unutrašnjost srednjovjekovnog stana.¹⁸⁹

¹⁸⁹ T. ANDRIĆ, 2014.b, str. 251.

6. Pučka arhitektura Velog Varoša

U ovom poglavlju rada objašnjava se pučka arhitektura Velog Varoša - njena obilježja, arhitektonski elementi i problematika. S obzirom da se bitno razlikuje od gradske arhitekture, analizi pučke arhitekture posvećen je zaseban dio rada.

S razvojem starog dijela grada i arhitekture sa stilskim značajkama, istovremeno se javlja i pučka stambena arhitektura u gradskim predgrađima.¹⁹⁰ Naspram gradske jezgre, područje Velog Varoša danas zauzima široki prostor, no njegova se jezgra može ograničiti na područje između Plinarske i Matošičeve ulice, Prilazom Vladimira Nazora, Trumbićevom obalom i Vidilicom na Marjanu. No, srednjovjekovna jezgra unutar navedenih gabarita veže se uz nastajanje varoških crkvice te se može zaključiti da je najveći broj srednjovjekovne stambene arhitekture nastao u uskom području oko njih.¹⁹¹

Varoš je bilo naselje težaka i ribara, i uvijek je bilo u zoni između urbanog i ruralnog što je utjecalo na spontanu prirodu gradnje s rezultatom pučke arhitekture iznimno visoke ambijentalne vrijednosti.¹⁹² Po katastarskim planovima iz 19. stoljeća, F. Oreb zaključuje da se predgrađe Veli Varoš sigurno formiralo još u srednjem vijeku, te da je njegov smještaj i urbani razvoj ovisio, između ostalog, o rasporedu posjeda na tom području, gradnji utvrda i crkvice, i doseljavanju novih stanovnika prilikom bježanja od Turaka.¹⁹³

Veli Varoš se, za razliku od grada, formirao i razvijao bez određene urbanističke koncepcije i naglašena rastera komunikacije. Predgrađe sa svim svojim obilježjima, ulicama, stambenim i sakralnim zdanjima prilagođeno je konfiguraciji i obliku terena na kojem se nalazi (Prilog 3.). Raster ulica ima kapilarni izgled, gdje se od padina Marjana širi i spušta prema gradu.¹⁹⁴

Detalji o gradskoj arhitekturi mogu se iščitati iz povijesnih vrela u kojima su opisani događaji koji su obilježili određeno vrijeme i koji su usko vezani uz Dioklecijanovu palaču i njen zapadni dio. No, kada se radi o pučkoj arhitekturi, odnosno području Velog Varoša, nedostatak izvora i dokumentacije istraživačima predstavlja problem. Još se uvijek ne

¹⁹⁰ T. MARASOVIĆ, 1958., str. 101.

¹⁹¹ N. BOJIĆ, 2017., str. 329.

¹⁹² Isto, str. 330.

¹⁹³ F. OREB, 1975., str. 66.

¹⁹⁴ Isto, str. 68.

raspoláže nekim temeljitim radom koji bi obuhvatio nastanak i urbanistički razvoj ovog dijela Splita.¹⁹⁵

Prema izgledu Velog Varoša, i rasteru ulica (Prilog 4.) gradnja je tekla sukladno životnim potrebama, neplanski i spontano (Prilog 5.).¹⁹⁶ Ova je pučka arhitektura još jedno poglavlje graditeljstva na ovim područjima, koja je ostavila slikovite kućice, čitave ambijente i izvanredno funkcionalna rješenja.¹⁹⁷

Problematika koja se javlja prilikom istraživanja stambene arhitekture Velog Varoša, jest nedostatak stilskih obrazaca, a s njima i utvrđivanja nastanka. Kod gradske arhitekture stilski su elementi postojani i sačuvani bar u određenom sloju ili u određenim dijelovima prema kojima se lako može raspoznati i odrediti nastanak građevine. No, pučka je arhitektura lišena stilskih odlika, te je vrlo kompleksno objasniti i potvrditi kada su određene građevine nastale. Pretpostavka da se upravo srednjovjekovne kuće i građevine nalaze oko srednjovjekovnih crkvice u Varošu, poput ambijentalne cjeline oko sv. Mikule na Stagnji, ostaje upravo na razini pretpostavke, jer je teško dokazati njihovo postojanje još od 11. i/ili 12. stoljeća.¹⁹⁸

Nedavna studija N. Bojića pridonijela je istraživanju srednjovjekovne arhitekture u Velom Varošu. Autor je označio nekoliko arhitektonskih jedinica koje bi pripadale srednjovjekovnom sloju gradnje (Prilog 6.). Iako ova studija uvelike pridonosi i razlikuje određena razdoblja gradnje i oblikovanja Velog Varoša, potrebno je oprezno pristupiti potvrđivanju i procjeni ostataka srednjovjekovne stambene gradnje bez očitih stilskih obilježja.

Izgled srednjovjekovne pučke kuće se može opisati po primjerima za koje se smatra da su izravno nasljeđovali odlike srednjovjekovne pučke arhitekture. Bile su skromnih dimenzija i primitivnih izvedbi, bez stilskih odlika. U većini slučajeva, ove kuće su slobodnostojeće i pretežno jednokatnice, a građene su suhozidom, te pokrivene slamom ili rogozom, ili pak kamenim pločama, koje se djelomično mogu i danas naći.¹⁹⁹

Kako navodi F. Oreb, ostaci kuća u Varošu i njihova sličnost dovele su do stvaranja pojma *tip dalmatinske varoške kuće*.²⁰⁰ Tlocrt takvog tipa kuće uglavnom je pravokutan i nije sputavan zbijenim prostorom kakav je u gradu. Kuće su građene od kamena, uglavnom nepravilno

¹⁹⁵ F. OREB, 1975., str. 63.

¹⁹⁶ N. BOJIĆ, 2017., str. 330.

¹⁹⁷ T. MARASOVIĆ, 1958., str. 101-102.

¹⁹⁸ Isto, str. 102.

¹⁹⁹ F. OREB, 1975., str. 68.; T. MARASOVIĆ, 1958., str. 102.

²⁰⁰ F. OREB, 1975., str. 69.

klesanog (vrsta kamena i gradnje ovisila je ipak o mogućnostima vlasnika), a pokrivene kamenim pločama ili kupama kanalicama.²⁰¹

Podjela prostora u kući najčešće je bila na dva dijela, odnosno na dvije osnovne funkcije – konoba (*canapa*), redovito smještena u prizemlju, i prostora za boravak na katu. U tom pogledu, osim ostalog, pučka i gradska kuća se tu bitno razlikuju. Gradska kuća primjerice u potkrovlju ima kuhinju, odjeljenu od ostalih dijelova za boravak, dok je u pučkoj kući kuhinja u istoj prostoriji kao i prostor za boravljenje (u nekim slučajevima kuhinja je odijeljena zidom od spavaće sobe).²⁰²

Kako je već navedeno, donji dio kuće je konoba, dok je gornji prostor za boravak. Ta dva dijela međusobno su povezana vanjskim stubištem i balaturom, a ispod stubišta, presvođen je ulaz u konobu. Funkcija konobe je zapravo skladište; alata, proizvoda (vina i ulja) ili njihove prerade.²⁰³

Osim konobe, pučka kuća u većini slučajeva ima i dvor te vrt, a oni su zajedno s kućom ograđeni kamenim zidom (Prilog 7.) što pridonosi još većoj slikovitosti prostora. Poneke težačke kuće u Velom Varošu su imale i odijeljene staje za stoku u dijelovima uz kuću. U gradu vrtovi i dvorišta uglavnom nisu građeni upravo zbog nedostatka prostora, no razvojem nove koncepcije projektiranja, u 13. stoljeću i kasnije, postupno se uz kuće i palače gradilo i intimno dvorište s cisternom, vanjskim stubištem i lođom.²⁰⁴

Uz probleme datacije građevina, podataka o razvijanju Velog Varoša, veže se i konstantna povreda te spomeničke cjeline i kulturnog dobra. Problematika poštovanja i čuvanja graditeljskog nasljeđa bi po svemu sudeći trebala biti tema još jednog rada. Već 1975. godine F. Oreb svjedoči „rušenjima starih kamenih zdanja da bi na njihovim mjestima nikle nove bezlične betonske nastambe koje potpuno odudaraju od okolnog ambijenta (...), rušenje dvostrešnih krovova i luminara, i postavljanje betonskih ploča, nadograđivanje ili dograđivanje kamenih objekata u blokatama ili betonu, zamjena kupa kanalice ili kamenih ploča sa salonitnim pokrovom,...“²⁰⁵

N. Bojić u svojem iscrpnom članku *Prema kritičkom mapiranju: slojevi graditeljskih intervencija u povijesnom tkivu splitske četvrti Veli Varoš od 1945. godine do danas*

²⁰¹ F. OREB, 1975., str. 69.

²⁰² T. MARASOVIĆ, 1958., str. 102; A. ERCEGOVIĆ, 2002., str. 157.

²⁰³ T. MARASOVIĆ, 1958., str. 102

²⁰⁴ Isto.

²⁰⁵ F. OREB, 1975., str. 70.

objašnjava varošansko prilagođavanje turizmu, te donosi podatak o 108 turističkih jedinica (apartmana, vila, i drugih). Također, navodi da je „broj dobiven terenskim bilježenjem službenih oznaka turističkih smještajnih jedinica istaknutih na objektima unutar perimetra Varoša. No, uvidom u internetske servise koji nude digitalno ubicirani pregled dostupnih soba i apartmana, utvrđeno je kako je broj smještajnih jedinica u Varošu čak dvostruko veći od broja oznaka istaknutih u prostoru. U nastojanju da se prilagode turističkoj funkciji, mnogi od tih objekata zahtijevali su značajne adaptacije i dogradnje koje nisu isključivo novijega datuma.“²⁰⁶

Sve ovo govori o jednom zanimljivom stanju Velog Varoša, ali i o zadatku pred koji su postavljeni konzervatori i stručno osoblje. Možda bi se situacija poboljšala i razriješila kada bi se povećao broj stručnjaka koji bi se uglavnom bavili problemom ovakvih jezgri, zatim povećala efikasnost građevinskih inspekcija ili uvele strože kazne. Svakako bi bilo dobro donijeti urbanistički plan, kojim bi se utvrdilo stanje postojećih zgrada, očuvalo najvrjednije pučke ambijente i sklopove, a trošne dokumentirati i porušiti, i onda na otvorenim mjestima, uz nadzor dopustiti izgradnju novih građevina.²⁰⁷

²⁰⁶ N. BOJIĆ, 2017., str. 343.

²⁰⁷ F. OREB, 1975., str. 71.

7. Srednjovjekovna stambena arhitektura u Splitu

Na prethodnim stranicama, proučavanjem stambene arhitekture; kuća, palača, konoba i dvorišta u gradu Splitu objašnjene su stilske karakteristike srednjovjekovne stambene arhitekture. Na slijedećim stranicama donosi se kronološki pregled srednjovjekovne stambene arhitekture u Splitu u obliku nekoliko popisa.

Sažetim prikazom nastoji se pokazati bogatstvo srednjovjekovne stambene arhitekture i nasljedstva kojeg je potrebno obnoviti i zaštititi. U radu je u općem smislu objašnjena stambena arhitektura, bez ulaska u detalje o pojedinim građevinama i njihovom opisivanju. Tekst se nije, uz sve, želio puniti i nabrajanjima srednjovjekovnih zdanja zbog čega se na koncu donosi njihov kratki pregled. Karta sa označenim srednjovjekovnim stambenim zdanjima u gradu Splitu prilaže se uz ovaj rad kao rezultat proučavanja navedenog razdoblja (Prilog 48., 49.)

Građevine ranosrednjovjekovnog sloja koje su mahom T. Marasović, K. Marasović i J. Marasović opisali u svojim studijama pokazuju nam veliku količinu ostataka ranosrednjovjekovnog stambenog graditeljstva na području Splita. Neke od istraženih i navedenih kuća i njihovih ostataka su:

1. ranosrednjovjekovna kuća u Ulici Ilirske akademije (današnja Arhiđakonova), sa sačuvanom ukrašenom biforom u Muzeju grada Splita,²⁰⁸
2. ranosrednjovjekovna kuća u Arhiđakonovoj ulici, danas u sklopu Etnografskog muzeja, uska jednosobna dvokatnica, prvobitno s vanjskim stubištem,²⁰⁹
3. turnjačica u podrumskoj prostoriji, postavljena u ranom srednjem vijeku u jednoj od dvorana zapadnog dijela, vjerojatno je bila u konobi ranosrednjovjekovne kuće,²¹⁰
4. temelji stambenih kuća kraj katedrale sv. Dujma, otkriveni 1968. iskopavanjem prostora južno od temenosa Dioklecijanove palače, na prostoru istočnih termi,²¹¹
5. ranosrednjovjekovna kuća u Dioklecijanovoj ulici, s ostacima nadvratnika i luka iz ranog srednjeg vijeka,²¹²
6. ranosrednjovjekovna kuća na Carraninoj poljani,²¹³

²⁰⁸ T. MARASOVIĆ, 1998., str. 29-30.

²⁰⁹ T. MARASOVIĆ, 2008., str. 137-139.

²¹⁰ T. MARASOVIĆ, 1998., str. 17.

²¹¹ T. MARASOVIĆ, 1994.a, str. 257.; Temelji nisu dovoljno sačuvani da se utvrdi o koliko se stambenih zdanja radi.

²¹² Isto.

7. ranosrednjovjekovna kuća u ulici kraj Zlatnih vrata,²¹⁴
8. ranosrednjovjekovna kuća u Andrićevoj ulici, s tragovima uskih prozora karakterističnih za rani srednji vijek,²¹⁵
9. ranosrednjovjekovna kuća u Ulici majstora Jurja, sa zapadne strane obrambenog dvorišta sjevernih vrata Dioklecijanove palače,²¹⁶
10. ranosrednjovjekovna kuća u Ulici majstora Jurja, uz sjeverni zid Dioklecijanove palače,²¹⁷
11. kuća u Dominisovoj ulici,²¹⁸
12. kuća u Rodriginoj ulici, sagrađena nad jednom od antičkih pravokutnih dvorana uz zapadni zid Dioklecijanove palače,²¹⁹
13. kuća u Bosanskoj ulici, sagrađena neposredno do pravokutne kule na zapadnom zidu Dioklecijanove palače,²²⁰
14. kuća u ulici kraj sv. Ivana,²²¹
15. stubište iz 10.-11. stoljeća u dvorištu podruma jugoistočnog dijela Dioklecijanove palače.²²²

C. Fisković i I. Fisković te T. Marasović popisali su i objasnili tipologiju romaničkih i ranogotičkih stambenih zdanja. Navedene nije potrebno popisivati u radu budući da se sve mogu naći u članku *Romaničke kuće u Splitu i Trogiru*, C. Fiskovića. On je opisao i ucrtao na kartu grada 63 ostatka stambene romaničke i ranogotičke gradnje i klesarstva (Prilog 2.) kojima su u kasnijim istraživanjima dodane i:

16. palača Ciprianis-Benedetti na Narodnom trgu,
17. palača Alberti nedaleko od Pisture,
18. sklop romaničko-gotičkih kuća oko crkve sv. Duha.²²³

²¹³ T. MARASOVIĆ, 1994.a, str. 257

²¹⁴ Isto.

²¹⁵ Isto, str. 258.

²¹⁶ Isto, str. 258.

²¹⁷ Isto.

²¹⁸ Isto.

²¹⁹ T. MARASOVIĆ, 2008., str. 137-145.

²²⁰ T. MARASOVIĆ, 1994.a, str. 259.; O srednjovjekovnom porijeklu zaključuje se na osnovi križa na nadvratniku. Zgrada nije evidentirana, a podatke donosi T. Marasović na osnovi istraživanja J. Marasovića.

²²¹ Isto.; Od kuće je ostao samo ukrasni luk koji je vjerojatno dio portala ranosrednjovjekovne kuće, naslikane na Casasovu crtežu iz 1782. godine. Na njemu je prikazan cjeloviti portal zgrade na antičkoj razini, po kojoj se isto kao i po vrlo ranom ukrasu, može zaključiti da se radi o jednoj od najstarijih stambenih zgrada ranosrednjovjekovnog Splita.

²²² J. MARASOVIĆ, S. BUBLE, K. MARASOVIĆ, S. PEROJEVIĆ, 2001., str. 185.

Pri istraživanju jugoistočnog dijela Dioklecijanove palače, J. Marasović je utvrdio mjesta i temelje još nekoliko romaničko-gotičkih stambenih zdanja:

19. kuću i dvorište s kruništem na južnom i istočnom zidu pod oznakom 13B u istraživanju J. Marasovića, koja se nalazi u sklopu današnjeg Etnografskog muzeja,²²⁴
20. sklop romaničkih i gotičkih kuća koje sada čine Etnografski muzej u Splitu: dvije kuće pod oznakama 13E i 13F u istraživanju J. Marasovića, spojene su s romaničkom kućom sa zapadne strane u jedinstveni sklop s prilazom sa strane Vestibula. Ranogotička dvokatnica s portalom romaničkog oblika, ranogotičkom triforom, na prvom katu i gotičkom monoforom na drugom.²²⁵
21. Romanička jednokatnica u jugoistočnom kutu središnje antičke prostorije supstrukcija,²²⁶
22. uz južni zid palače, istočno od crkve sv. Stošije, sagrađena je trokatnica koja je prelazila visinu antičkog zida. Donji pragovi dvaju prozora te kuće s gotičkom profilacijom djelomično su sačuvani do danas. Prema istoku graničila je s nadbiskupskim posjedom.²²⁷

Gotička arhitektura spominjana je samo u okvirima istraživanja o djelovanju Jurja Dalmatinca u Splitu. D. Kečkemet spominje da je „prepoznao više od 50 kuća s gotičkim građevnim elementima u Splitu, te da je ustanovio da ih oko 20 pripada karakterističnoj mletačkoj stambenoj palači ili zgradi, većinom kasnogotičkog Jurjevog tipa.“²²⁸

Reprezentativne gotičke palače i skromnije kuće u Splitu, nisu nikada popisane u cijelosti, samo ih je nekolicina navedena u literaturi:

23. Velika Papalićeva palača,
24. Mala Papalićeva palača,
25. palača kod Zlatnih vrata (spominje se u okvirima romaničko-gotičke gradnje),²²⁹
26. Marulićeva palača,

²²³ S. PIPLOVIĆ, 2011., str. 21-24.

²²⁴ J. MARASOVIĆ, S. BUBLE, K. MARASOVIĆ, S. PEROJEVIĆ, 2001., str. 197.

²²⁵ Isto, 200; Na prvom katu jednokatnice koja čini južni dio te kuće nalazi se mala prostorija vezana kanalizacijom za podrumsku prostoriju antičkih podruma, što je jedan od najstarijih kanaliziranih srednjovjekovnih zahoda u Splitu.

²²⁶ Isto, str. 201.

²²⁷ Isto.

²²⁸ D. KEČKEMET, 1988., str. 21.

²²⁹ C. FISKOVIĆ, 1952., str. 165., str. 171.

27. kuća na Dosudu,
28. palača obitelji Grisogono na Peristilu,
29. dio palače Grisogono u vlasništvu obitelji Cipci,
30. palača D'Augubio,
31. palača u Domaldovoj ulici,
32. palača kraj Željeznih vrata,
33. palača Cambij u Bosanskoj ulici,
34. renesansna kuća u Marulićevoj ulici,²³⁰
35. kuća u Ulici majstora Jurja.

Osim ovih koje je spomenuo i obradio D. Kečkemet u svojoj monografiji *Juraj Dalmatinac i gotička arhitektura u Splitu*, A. Duplančić je napisao studiju o izgubljenoj i porušenoj gotičkoj kući nad svodom uz Željezna vrata, koja je pripadala obitelji Ciprianis (Prilog 48., br. 36.).²³¹

Nekoliko kuća iz romaničko-gotičkog razdoblja i kasnijeg zrelogotičkog nalaze se na malom zbijenom području iza Stare vijećnice, u ulici Iza lože. Tu se nalaze dva gotička prozora, loše obrade i loše očuvanosti (Prilog 48., br. 37., 38.).

U Velom Varošu sačuvana su dva ostatka šiljastih lukova, danas gotovo uništeni pregrađivanjem. U Čopovoj ulici nalazi se široki šiljasti luk od opeke, kojemu nije poznata funkcija (Prilog 49., br. 39.).²³² Drugi primjer šiljastog luka je na kući u Palminoj ulici (Prilog 49., br. 40). Pretpostavlja se da je zgrada služila kao fortifikacija.²³³ Ova dva primjera su jedini takvi, sa određenim stilskim obilježjem, koje bi mogli dovesti u vezu sa srednjovjekovnom arhitekturom u Velom Varošu (Prilog 49.).

²³⁰ Gradnja ove kuće je započela u kasnogotičkim oblicima.

²³¹ A. DUPLANČIĆ, 2012., str. 111-114.

²³² A. ERCEGOVIĆ, 2002., str. 216.

²³³ Isto, str. 217.

8. Zaključak

Cilj ovog rada bilo je sažeti opus srednjovjekovnog stambenog graditeljstva grada Splita od kraja 10. stoljeća do početka 16. stoljeća. U radu se kroz demografski, gospodarski i politički kontekst promatralo graditeljstvo u srednjem vijeku, te se navode određena obilježja stilskih razdoblja koja definiraju srednji vijek.

Srednjovjekovlje u Splitu, poglavito arhitektura, ne dobiva toliko pažnje koliko je potrebno da bi se izradila jedna tekuća slika grada – od antike preko srednjeg vijeka prema kasnijim razdobljima. Uglavnom su istraživanja koncentrirana na antički sloj, odnosno Dioklecijanovu palaču, dok se srednjovjekovna stambena arhitektura ostavlja po strani, i strpljivo čeka da se nadopuni novim spoznajama. No, u novije vrijeme sve se više istraživača zanima za ovo područje te se malim, ali sigurnim koracima pokušava doći do što detaljnijeg objašnjenja srednjovjekovnog sloja graditeljstva i umjetnosti u Splitu.

Srednjovjekovnu stambenu arhitekturu Splita potrebno je promatrati u cjelini. Pristup istraživanja kojem bi se trebalo prići rezidencijalnoj arhitekturi jest promatranje slojevitosti i organske srednjovjekovne arhitekture kao jedinstvene cjeline u kojoj su različiti stilski slojevi srasli jedni s drugima i koji su neodvojivo vezani. Taj konglomerat stilova, ostao je sačuvan i danas i takvog ga treba valorizirati.

Ranosrednjovjekovno graditeljstvo ne obiluje velikim graditeljskim inovacijama, no ipak se mogu odrediti karakteristike za koje bi se moglo reći da su tipične upravo za to razdoblje. Ostao je mali, ali vrijedan broj takvih građevina, prema kojima se može zaključiti izgled kuća s kraja 10. i početka 11. stoljeća. T. Marasović je opisao i utvrdio mjesta nekoliko ranosrednjovjekovnih i ranoromaničkih kuća u Splitu. One se odlikuju jednostavnim dimenzijama i nepravilnim tlocrtom. Imaju dvije ili tri etaže (prizemlje, prvi kat i potkrovlje) i po jednu prostoriju na svakom katu.

Stoljeća i godine pregrađivanja i mijenjanja vlasnika, na kućama je ostavilo traga. C. Fisković je obradio preko 60 romaničkih kuća u Splitu, a D. Kečkemet je prepoznao više od 50 gotičkih. Rijetkost je da se na ovako starim zdanjima nađe godina nastanka, zbog čega se svakoj jedinici mora pristupiti detaljnom analizom stilova utkanih u prozore, portale, stubišta ili zidne ormare.

C. Fisković razdoblje romaničkog stila veže uz vrijeme između 12. i 14. stoljeća. Objašnjava prepoznatljivi element romaničkog građenja – srpasti luk. Također, osvrće se na tehniku zidanja kuća i elemente koje romanika uvodi nakon ranog srednjeg vijeka.

Tlocrtni i funkcionalni koncepti kuće od ranog srednjeg vijeka, do ranogotičkog se ne mijenjaju. Kuće su višekratnice s jednom sobom na svakom katu. Prizemlje je služilo gospodarskoj svrsi, prvi kat prostoru za boravak, a potkrovlje, prema nekoliko ostataka, kuhinji. Kasnije kuće dobivaju i dvorišta te se prostorije počinju širiti. Taj razvoj, odnosno želja za udobnijim i raskošnijim življenjem, dovodi do velikih preinaka kuća u kasnom 14. stoljeću kada se javlja gotički stil, sve do početka 16. stoljeća. Podizanjem standarda i želje za ugodnijim životom mijenja se koncept i izgled kuća i palača.

Zrelogotička i kasnogotička kuća mijenjaju raspored – stara zdanja su proširena i spojena te se tako dobivaju veće površine i ugodniji prostori. Grade se reprezentativne palače s dvorištima, trijemovima i reprezentativnim dvoranama. Dvorišta služe kao intimni prostori za okupljanje i primanja, redovito su ukrašeni kamenom dekoracijom na stupovima lođa, dvorišnih stubišta i cisterni. Palače u ovom razdoblju obiluju arhitektonskom dekoracijom, a skromnije gotičke kuće u nešto manjim oblicima.

Dalmatinski tip varoške kuće, koji je dobio ime po mjestu nastanka, nalazimo u Velom Varošu. Pučke kućice Velog Varoša su suprotnost gradskoj rezidencijalnoj arhitekturi. Pitoreskni, dinamični i organski urbanizam najstarijeg splitskog podgrađa, skuplja kućice težaka i ribara u jednu cjelinu. Kućice su male, pravokutne i uglavnom jednoetažne, s vanjskim stubištem i ograđenim dvorom. Nemaju ukrasa i stilskih karakteristika koje bi pomogle lakšoj dataciji i naposljetku rekonstrukciji razvoja kuće i urbanizma tog područja. Problem s kojim se Veli Varoš redovno susreće jest destrukcija slikovitih kućica i ulica radi potreba stanovnika, ne pazeći pritom na očuvanje ambijentalnih cjelina, i dakako ne slijedeći zakonska pravila o kulturnim dobrima.

Prema sasvim skromnim ostacima interijera srednjovjekovnih kuća i popisima inventara u arhivima, još se ne može rekonstruirati srednjovjekovni interijer. Unutrašnjost srednjovjekovnih kuća je preuređena, a osim toga arhivski spisi nisu adekvatno proučeni kako bi se moglo detaljnije govoriti o srednjovjekovnom interijeru. Vrijedni nalazi, poput oslikanog stropa u palači Grisogono, ili unutrašnjosti Velike Papalićeve palače te manji ostaci oruđa, uporabnih predmeta i namještaja svjedoče o dijelu raskoši koje su „krili“ interijeri.

„Splitska stambena arhitektura (...) svojim specifičnim osjećajem za prostorno-plastičnu raščlanjenost nadjačava suvremena oblikovna rješenja primorskih gradova, a njen smještaj u Dioklecijanovoj palači i sjedinjavanje s njom, odnosno sjedinjavanje prošlosti i suvremenosti, ostaje kao ključna vrijednost i poruka u izgledu Splita.“²³⁴ Stoga, autorica smatra da kontinuitet života, s početkom još u antičko vrijeme, koji se „proteže“ kroz arhitekturu, treba njegovati i baštiniti te zaštititi za budućnost jer bi ga ipak trebalo čuvati za nju.

²³⁴ I. FISKović, 1989., str. 49.

9. Literatura i izvori

9.1. Literatura

M. ANČIĆ, 2012.

Mladen Ančić, Na rubu održanja. Demografska situacija Splita u 13. stoljeću, *Munuscula in honorem Željko Rapanić, Zbornik povodom osamdesetog rođendana*, (ur.) Miljenko Jurković, Ante Milošević, Zagreb, 2012., str. 385-394.

T. ANDRIĆ, 2014.a

Tonija Andrić, Prilog metodologiji istraživanja obrtničke svakodnevice: primjer Splita u kasnom srednjem vijeku, u: *Zbornik radova s prve medievističke znanstvene radionice u Rijeci*, (ur.) Kosana Jovanović, Suzana Miljan, Rijeka, 2014., str. 31-54.

T. ANDRIĆ, 2014.b

Tonija Andrić, Oprema stambenih i radnih prostora splitskih obrtnika u kasnom srednjem vijeku, u: *Spalatumque dedit ortum. Zbornik povodom desete godišnjice Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu*, (ur.) Ivan Basić, Marko Rimac, Split, 2014., str. 239-271.

T. ANDRIĆ, 2015.

Tonija Andrić, Socijalna osjetljivost obrtničkog sloja u Splitu sredinom 15. stoljeća, *Historijski zbornik*, 66, 1 (2015.), str. 1-23.

T. ARHIĐAKON, 2003.

Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana: povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika = Historia Salonitana: Historia Salonitanorum Atque Spalatinorum Pontificum*, predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski jezik Olga Perić, Split, 2003.

I. BABIĆ, 1989.

Ivo Babić, Urbana poetika Splita u Dioklecijanovoj palači, *Kulturna baština*, 19 (1989.), str. 51-64.

I. BASIĆ, 2010.

Ivan Basić, Gradovi obalne Dalmacije u *De Administrando Imperio*: najstarija povijest Splita u svjetlu dvaju pojmova Konstantina VII Porfirogeneta, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 42 (2010.), str. 65-82.

I. BASIĆ, 2012.

Ivan Basić, Najstariji urbonimi kasnoantičkog i ranosrednjovjekovnog Splita: *Aspalathos*, *Spalatum* i Jeronimov *palatium villae* u svjetlu povijesnih izvora, u: *Munuscula in honorem Željko Rapanić, Zbornik povodom osamdesetog rođendana*, (ur.) Miljenko Jurković, Ante Milošević, Zagreb, 2012., str. 115-157.

J. BELAMARIĆ, 2009.

Josip Belamarić, *Dioklecijanova palača. Razmatranja o okolnostima utemeljenja i izvornoj funkciji.*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb, 2009.

J. BELAMARIĆ, 2015.

Josip Belamarić, Kuća u Splitskom statutu – građenje, održavanje, rušenje, *Ars Adriatica*, 5 (2015), str. 67–80

I. BENYOVSKY LATIN, 2009.

Irena Benyovsky Latin, *Srednjovjekovni Trogir – prostor i društvo*, Zagreb, 2009.

N. BOJIĆ, 2017.

Nikola Bojić, Prema kritičkom mapiranju: slojevi graditeljskih intervencija u povijesnom tkivu splitske četvrti Veli Varoš od 1955. godine do danas, *Ars Adriatica*, 7(2017.), str. 21-42.

T. BURIĆ, 1992.

Tonči Burić, Jedna splitska ranoromanička radionica iz treće četvrtine 11. stoljeća, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 32 (1992.), str. 207-221.

A. CVITANIĆ, 1998.

Antun Cvitanić, *Statut grada Splita: splitsko srednjovjekovno pravo*, Split, 1998.

S. DOKOZA, 2008.

Serđo Dokoza, Problematika proučavanja dalmatinskoga plemstva u srednjem vijeku, *Povijesni prilozi*, 35 (2008), str. 25-42.

A. DUPLANČIĆ, 2012.

Arsen Duplančić, Iščeznuli detalj staroga Splita u Dioklecijanovoj palači, *Kulturna baština*, 38 (2012.), str. 111-122.

A. ERCEGOVIĆ, 2002.

Anita Ercegović, *Pučka arhitektura starih splitskih predgrađa*, Split, 2002.

C. FISKOVIĆ, 1950.

Cvito Fisković, Umjetnički obrt XV.–XVI. stoljeća u Splitu, u: *Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića 1450.–1950.*, (ur.) Josip Badalić, Nikola Majnarić, Zagreb, 1950., str. 132-133.

C. FISKOVIĆ, 1952.

Cvito Fisković, Romaničke kuće u Splitu i Trogiru, *Starohrvatska prosvjeta*, III, 2 (1952.), str. 129-178.

I. FISKOVIĆ, 1989.

Igor Fisković, Riječ-dvije povodom nove Kečkemetove knjige, *Mogućnosti*, 37 (1989.), 3/4, str. 362–379; 8/9, str. 912-918.

E. HILJE, 2005.

Emil Hilje, Andrija Aleši i stambeno graditeljstvo u Splitu sredinom 15. stoljeća, *Radovi Instituta povijesti umjetnosti*, 29 (2005.), str. 43-56.

V. JAKAŠA BORIĆ, 2003.

Viki Jakaša Borić, Palača Alberti u Splitu, *Peristil*, 46, 1 (2003.), str. 85-94.

N. JAKŠIĆ, 2015.

Nikola Jakšić, *Klesarstvo u službi evangelizacije*, Split, 2015.

J. JELASKA, 2005.

Joško Jelaska, Veli Varoš, u: *Veli Varoš: U povodu 1700 godina grada Splita*, (ur.) Jerko Matošić, Split, 2005., str. 9-33.

V. JOVIĆ GAZIĆ, 2011.

Vedrana Jović Gazić, Razvoj grada od kasne antike prema srednjem vijeku: Dubrovnik, Split, Trogir, Zadar – stanje istraženosti, *Archaeologia Adriatica*, V, 1(2012.), str. 151-196.

D. KEČKEMET, 1982.

Duško Kečkemet, Papalićeva palača i gotička arhitektura Jurja Dalmatinca u Splitu, *Radovi Instituta povijesti umjetnosti*, 3-6 (1982.), str. 158-178.

D. KEČKEMET, 1988.

Duško Kečkemet, *Juraj Dalmatinac i gotička arhitektura u Splitu*, Split, 1988.

V. KOVAČIĆ, 2012.

Vanja Kovačić, Traforirane kamene ograde - montažni elementi gotičkih balatorija, *Klesarstvo i graditeljstvo*, XXIII, 1-4 (2012.), str. 26-40.

J. MARASOVIĆ, S. BUBLE, K. MARASOVIĆ, S. PEROJEVIĆ, 2001.

Jerko Marasović, Sanja Buble, Katja Marasović, Snježana Perojević, Prostorni razvoj jugoistočnog dijela Dioklecijanove palače, *Prostor*, VIII, 2(20) (2000.), str. 175-238.

K. MARASOVIĆ, T. MARASOVIĆ, 2012.

Katja Marasović, Tomislav Marasović, Naseljavanje Dioklecijanove palače, u: *Munuscula in honorem Željko Rapanić, Zbornik povodom osamdesetog rođendana*, (ur.) Miljenko Jurković, Ante Milošević, Zagreb, 2012., str. 93-115.

M. MARASOVIĆ, 2001./2002.

Mirjana Marasović, Šesterodijelni otvori na palači ex Cipranis na Narodnom trgu u Splitu, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 26-27 (2001.), str. 59-75.

T. MARASOVIĆ, 1958.

Tomislav Marasović, Razvoj stambene kuće u Splitu – od ranog srednjeg vijeka do danas, u: *Zbornik Društva inženjera i tehničara u Splitu*, (ur.) Slavko Sirišćević, Split, 1958., str. 97-110.

T. MARASOVIĆ, F. OREB, 1976.

Tomislav Marasović, Franko Oreb, Obrada graditeljskog nasljeđa u okviru projekta "Splitski poluotok" (program za provedbeni urbanistički plan), *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 2/3 (1976./1977.), str. 75-109.

T. MARASOVIĆ, 1994.a

Tomislav Marasović, *Graditeljstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji*, Split, 1994.

T. MARASOVIĆ, 1994.b

Tomislav Marasović, Stambena kuća u Trogiru Radovanova doba, u: *Zbornik radova Majstor Radovan i njegovo doba*, (ur.) Ivo Babić, Trogir, 1994., str. 193-199.

T. MARASOVIĆ, 1998.

Tomislav Marasović, *Prva stoljeća grada Splita*, Split, 1998.

T. MARASOVIĆ, 2003.

Tomislav Marasović, O preddioklecijanovskoj arhitekturi na prostoru splitske Palače, u: *Illyrica antiqua, Abhonorem Duje Rendić-Miočević*, (ur.) Marina Šegvić, Ivan Mirnik, Zagreb, 2005., str. 361-366.

T. MARASOVIĆ, 2008.

Tomislav Marasović, *Dalmatia Praeromanica 1*, Split, 2008.

T. MARASOVIĆ, 2011.

Tomislav Marasović, *Dalmatia Praeromanica 3*, Split, 2011.

S. MRDULJAŠ, 2012.

Saša Mrduljaš, Etnicitet Splita za mletačke i osmanlijske dominacije prostorima današnje Dalmacije, *Pilar*, VII, 13 (2012.), str. 77-94.

A. MUTNJAKOVIĆ, 1998.

Andrija Mutnjaković, *Andrija Aleši*, Zagreb, 1998.

G. NOVAK, 1978.

Grga Novak, *Povijest Splita 1-2*, Split, 1978.

F. OREB, 1975.

Franko Oreb, Zaštita pučkog predgrađa Veli Varoš u Splitu, *Godišnjak zaštite kulture spomenika Hrvatske*, 1 (1975.), str. 63-79.

S. PEROJEVIĆ, K. MARASOVIĆ, J. MARASOVIĆ, 2009.

Snježana Perojević, Katja Marasović, Jerko Marasović, Istraživanja Dioklecijanove palače od 1985. do 2005. godine, u: *Dioklecijan, Tetrarhija i Dioklecijanova palača, o 1700. obljetnici postojanja– Zbornik radova*, (ur.) Nenad Cambi, Josip Belamarić, Tomislav Marasović, Split, 2009., str. 51-94.

I. PETRICIOLI, 1962.

Ivo Petricioli, Ostaci stambene arhitekture romaničkog stila u Zadru, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 9 (1962.), str. 117-162.

S. PIPLOVIĆ, 1975.

Stanko Piplović, Spomenici kulture u planovima prostornog uređenja Splita, *Kulturna baština*, 3-4 (1975.), str. 66-71.

S. PIPLOVIĆ, 1994.

Stanko Piplović, Prva crkva u Dioklecijanovoj palači, *Croatica Christiana periodica*, 18 (1994.), str. 101-108.

S. PIPLOVIĆ, 2011.

Stanko Piplović, Arhitektonski razvoj sakralnog sklopa sv. Duha u Splitu, *Prostor*, 19 (2011.), str. 19-29.

A. PLOSNIĆ ŠKARIĆ, I. BENYOVSKY LATIN, M. ANDREIS, 2003.

Ana Plosnić Škarić, Ivana Benyovsky Latin, Mladen Andreis, Socijalna topografija Trogira u 13. stoljeću, *Povijesni prilozi*, 25 (2003.), str. 37-92.

A. PLOSNIĆ ŠKARIĆ, I. BENYOVSKY LATIN, M. ANDREIS, 2007.

Ana Plosnić Škarić, Ivana Benyovsky Latin, Mladen Andreis, Socijalna topografija Trogira u 14. stoljeću, *Povijesni prilozi*, 33 (2007.), str. 103-198.

A. PLOSNIĆ ŠKARIĆ, 2007.

Ana Plosnić Škarić, Blok Andreis u Trogiru, *Radovi Instituta povijesti umjetnosti*, 31 (2007.), str. 9-28.

K. PRIJATELJ, 2005.

Kruno Prijatelj, *Spomenici Splita i okolice*, Split, 2005.

Ž. RAPANIĆ, 2007.

Željko Rapanić, *Od carske palače do srednjovjekovne općine*, Split, 2007.

T. RAUKAR, 1997.

Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje - prostor, ljudi ideje*, Zagreb, 1997.

ur. K. REGAN, B. NADILO, 2007.

Stare crkve u Dioklecijanovoj palači i u neposrednoj blizini, u: *Građevinar*, (ur.) Krešimir Regan, Branko Nadilo, 59 (2007.), str. 636-644.

S. SORIĆ, 2017.

Sofija Sorić, Prilog poznavanju kuće Nassis u Zadru: podjela kuće iz 1488. godine, *Ars Adriatica*, 7 (2017.), str. 145-156.

M. SUIĆ, 2003.

Mate Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, 2003.

D. ZELIĆ, 2000.

Danko Zelić, Public and private space in a Medieval Dalmatian town, u: *Mittelalterliche Häuser und Strassen in Mitteleuropa. Varia Archaeologica Hungarica IX*, (ur.) Marta Font, Maria Sandor, Budimpešta, 2000., str. 139-148.

D. ZELIĆ, 2015.

Danko Zelić: Wooden Houses in the Statutes and Urban Landscapes of Medieval Dalmatian Communes, u: *Splitski statut iz 1312. godine: povijest i pravo povodom 700. obljetnice / Split's Statute from 1312: History and Law, on its 700th Anniversary*, (ur.) Željko Radić, Marko Trogrlić, Massimo Meccarelli, Ludwig Steindorff, Split, 2015., str. 489-507.

9.2. Internet izvori

Nikolina Lulić, Dioklecijan nije 'došao na prazno': grčki Split izronio iz Obale Lazareta!, Slobodna Dalmacija, 2016., <https://www.slobodnadalmacija.hr/dalmacija/split/clanak/id/309657/dioklecijan-nije-dosao-na-prazno-grcki-split-izronio-iz-obale-lazareta> (preuzeto: 7.8. 2017.)

Međunarodni istraživački centar za kasnu antiku i srednji vijek, www.mickas.unizg.hr/ham9-14.doc (preuzeto: 21.10.2017.)

Ministarstvo kulture, Registar kulturnih dobara, <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212&kdId=322584588> (preuzeto 1.5.2018.)

Ministarstvo pravosuđa, Državna geodetska uprava, Pregled katastarskog operata; <https://oss.uredjenazemlja.hr/public/cadServices.jsp?action=dkpViewerPublic> (preuzeto: 28.7.2018.)

9.3. Arhivski spisi

Državni arhiv u Zadru, *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatie et Slavoniae*, kut. 5., sv. 11., Vannes Benardi de Firmo, 1403. godina, fol. 54r

Medieval residential architecture in the city of Split

Abstract:

Medieval residential architecture in Split includes architectural styles of the early Middle Ages in the late 10th century until the beginning of 11th century, Romanesque style notable from the 11th to 14th century and the Gothic style from the late 13th to the early 16th century. The greatest concentration of medieval residential architecture is namely in the city Old Town, Diocletian's palace, then in the new west nucleus of the city and in the oldest suburb, Veli Varoš.

This paper seeks to look at medieval residential architecture in its entirety with stylistic refinement, detailed description and listing of architectural and decorative elements – their differences, development and remains over the centuries. Time period captures the early medieval architecture and its simple forms, the mature style of Romanesque and early Gothic period and the high Gothic style of large and luxurious palaces in the center of the city. Of course, the paper also analyses the differences between styles, elements and the construction processes of the city residential architecture, as well as of the rural residential architecture found in the Veli Varoš suburb. The simpler forms of one-story houses in the suburbs, their gardens and backyards are in the direct opposite of the houses situated in the city.

Through the context of demography, economics, and politics, the paper analyzes residential architecture, the development of styles and the present appearance of architectural preservation. In addition, the paper emphasizes the importance of the residential architecture conglomerate of styles and its valuable part in City's rich history.

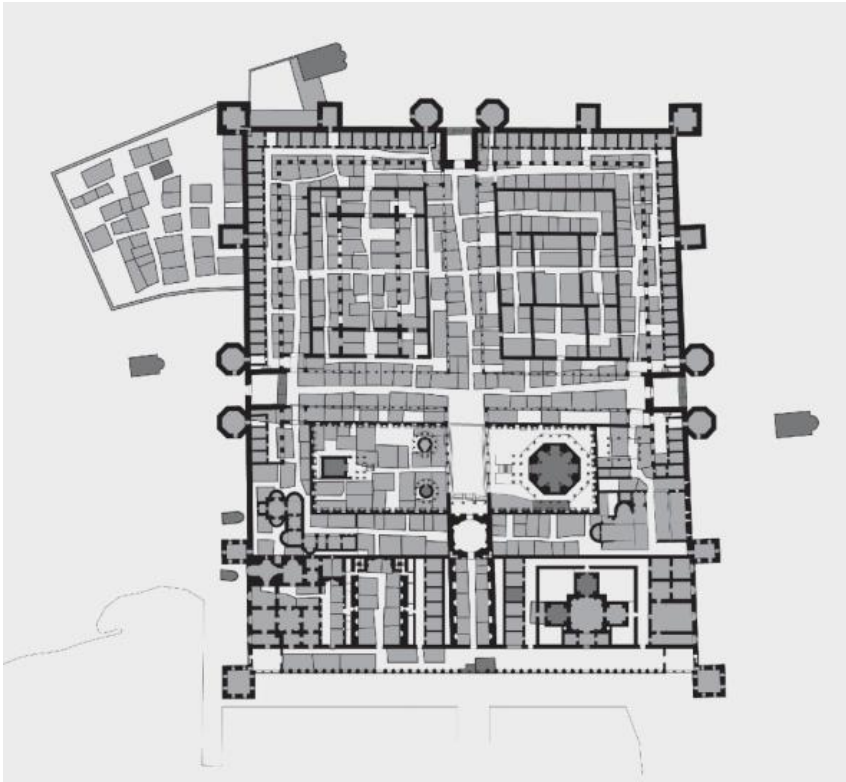
Keywords: medieval residential architecture, Split, Veli Varoš

10. Prilozi

- Prilog 1 Split u 11. stoljeću (izvor: K. MARASOVIĆ, T. MARASOVIĆ, 2012., str. 94.)
- Prilog 2 Karta s ucrtanim srednjovjekovnim kućama u Splitu za vrijeme istraživanja C. Fiskovića (izvor: C. FISKOVIĆ, 1952.)
- Prilog 3 Izgled konfiguracije terena i strmih ulica u Velom Varošu (privatni arhiv A. Roudi)
- Prilog 4 Položaj Varoša, raster ulica (izvor: A. ERCEGOVIĆ, 2002., str. 82.)
- Prilog 5 Veli Varoš 1665. godine (izvor: J. JELASKA, 2005., str. 15.)
- Prilog 6 Crvenim su obojane srednjovjekovne i jedinice kulturno-povijesnog značaja (izvor: N. BOJIĆ, 2017., str. 338.)
- Prilog 7 Dvor jedne kuće u Velom Varošu (izvor: A. ERCEGOVIĆ, 2002., str. 117.)
- Prilog 8 Porušena kuća u Arhiđakonovoj ulici u Splitu, rekonstrukcija T. Marasović (izvor: T. MARASOVIĆ, 1998., str. 32.)
- Prilog 9 Kuća na Carraninoj poljani (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 10 Primjer kolovaje sa zajedničkim stubištem u ulici Julija Nepota (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 11 Primjer nadsvođene ulice, nad kojom se diže kuća u Papalićevoj ulici (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 12 Primjer ograđenog dvorišta, Severova ulica (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 13 Dvorište Velike Papalićeve palače, danas Muzej grada Splita (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 14 Dvorište i loža palače kod Zlatnih vrata, danas restoran Kinoteka (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 15 Dvorana Velike Papalićeve palače, danas Muzej grada Splita (izvor: stranice Muzeja grada Splita)
- Prilog 16 Usporedba asimetričnosti zidnih otvora ranosrednjovjekovne (Carranina poljana), romaničke (Papalićeve ulica) i gotičke kuće (Mala Papalićeve palača) (fotografije: Marija Škegro)
- Prilog 17 Izgled bifore ranosrednjovjekovne kuće u Rodriginoj ulici (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 18 Izgled portala ranosrednjovjekovne kuće u Rodriginoj ulici (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 19 Bifora iz treće četvrtine 11. stoljeća s porušene stambene zgrade, Muzej grada Splita (izvor: T. BURIĆ, 1992., 209)
- Prilog 20 Primjer zidanja lomljencem i upotreba velike količine žbuke (fotografija: Marija Škegro)

- Prilog 21 Primjer zidanja pravilnim klesancima (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 22 Primjeri luneta nad portalima romaničkih stilskih karakteristika (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 23 Primjeri luneta nad portalima romaničkih stilskih karakteristika (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 24 Primjeri luneta nad portalima romaničkih stilskih karakteristika (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 25 Primjeri luneta nad portalima romaničkih stilskih karakteristika (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 26 Portal s dovratnicima i lunetom romaničkog stila (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 27 Dvostruki portal, „mrtvačka vrata“, *porta del morto* na ostatku zida srednjovjekovne stambene kuće u Arhiđakonovoj ulici (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 28a Primjer monofore, sa srpastim lukom (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 28b Primjer monofore, s lunetom (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 28c Primjer bifore (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 29 Heksafore na palači Ciprianis-Benedetti (izvor:
<http://planner.expoaus.org/sight/palaca-ciprianis-benedetti/olympus-digital-camera-14/>)
- Prilog 30 Primjer dućanskog otvora u Bosanskoj ulici (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 31 Kameni odvod u obliku lavlje glave na zidu Gradske kavane na Pjaci (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 32 Vijenac na palači Grisogono (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 33 Konzola u obliku životinjske glave na zidu kuće u Papalićevoj ulici (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 34 Primjer "krnjeg" šiljastog luka (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 35 Luneta Velike Papalićeve palače (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 36 Luneta Male Papalićeve palače (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 37 Luneta palače Marulić (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 38 Luneta palače D'Augubio (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 39 Gotička monofora (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 40 Gotička bifora (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 41 Gotička trifora (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 42 Gotička kvadrifora na Velikoj Papalićevoj palači (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 43 Kameno stubište u palači kraj Zlatnih vrata (fotografija: Marija Škegro)

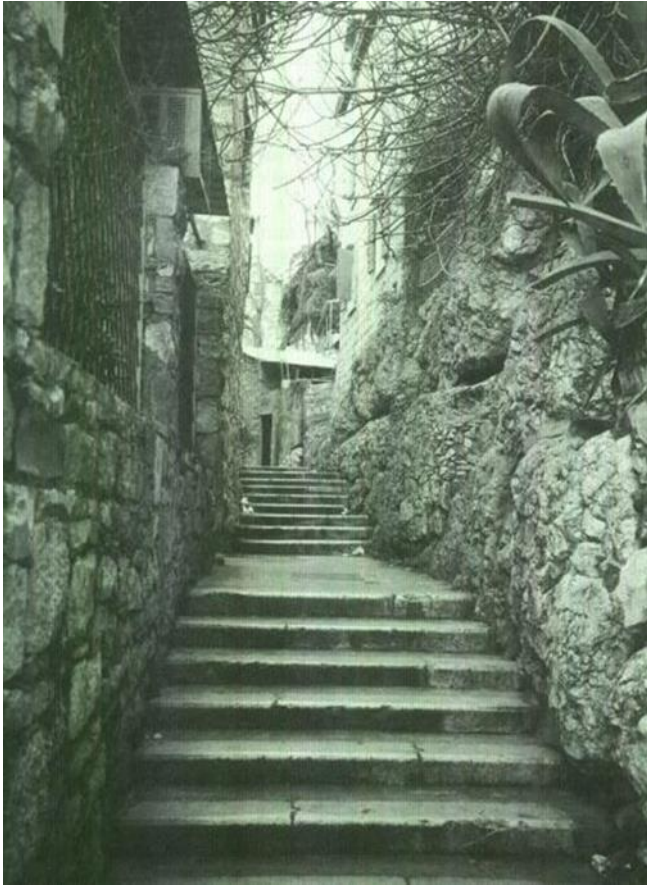
- Prilog 44 Kruna cisterne u Velikoj Papalićevoj palači (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 45 Prošupljene kamene konzole ili prstenovi za rastiranje platna na palači Cambij (fotografija: Marija Škegro)
- Prilog 46 Oslikane grede u Palači Grisogono (fotografija: Vanda Pentić)
- Prilog 47 Primjer niše, udubine na unutrašnjoj strani zida (vjerojatno je služila za odlaganje uporabnih predmeta) (izvor: C. FISKOVIĆ, 1952., str. 157.)
- Prilog 48 Katastarska karta Dioklecijanove palače i njenog zapadnog dijela s označenim katastarskim česticama (preuzeto s stranica Ministarstva pravosuđa: <https://oss.uredjenazemlja.hr/public/cadServices.jsp?action=dkpViewerPublic> (28.7.2018.)) s ucrtanim srednjovjekovnim kućama prema bojama.
- Prilog 49 Katastarska karta Velog Varoša s označenim katastarskim česticama (preuzeto s stranica Ministarstva pravosuđa: <https://oss.uredjenazemlja.hr/public/cadServices.jsp?action=dkpViewerPublic> (28.7.2018.)) s ucrtanim srednjovjekovnim kućama prema bojama.

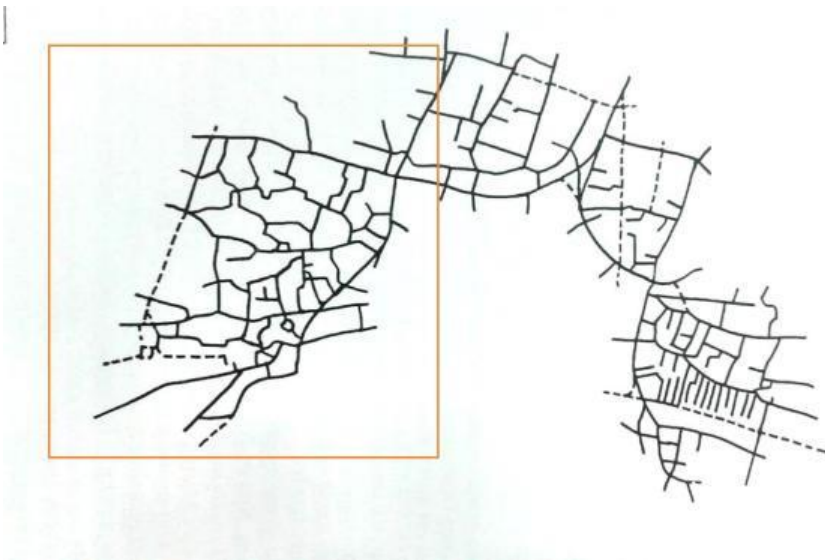
Prilog 1. Split u 11. stoljeću

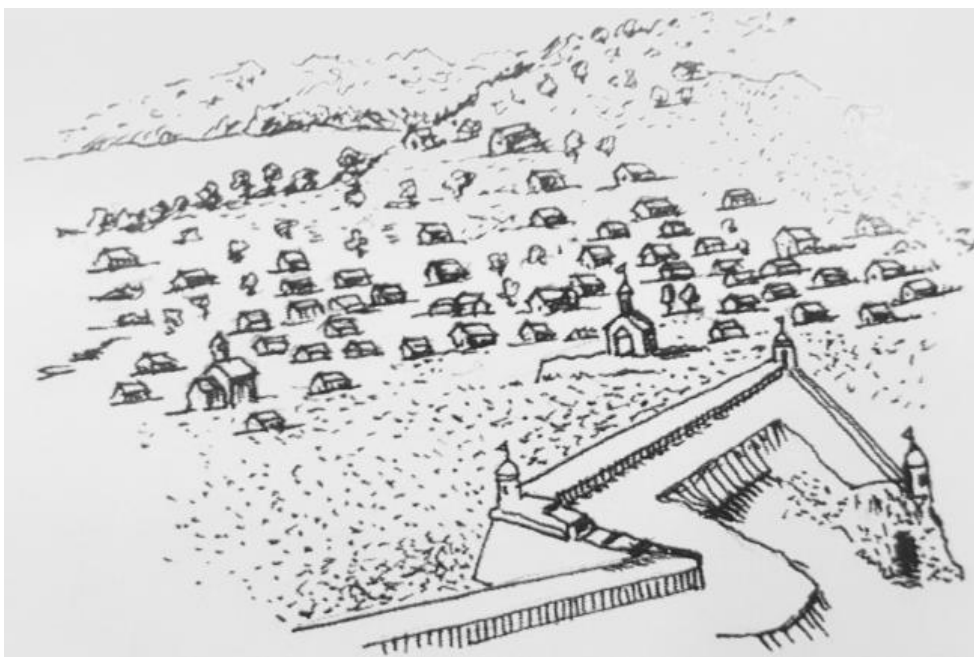
Prilog 2. Karta s ucrtanim srednjovjekovnim kućama u Splitu za vrijeme istraživanja C. Fiskovića

Prilog 3. Izgled konfiguracije terena i strmih ulica u Velom Varošu

Prilog 4. Položaj Varoša, raster ulica

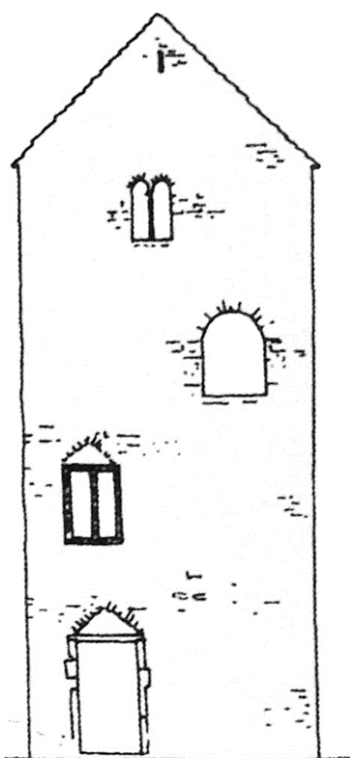
Prilog 5. Veli Varoš 1665. godine

Prilog 6. Crvenim su obojane srednjovjekovne i jedinice kulturno-povijesnog značaja

Prilog 7. Dvor jedne kuće u Velom Varošu

Prilog 8. Porušena kuća u Arhiđakonovoj ulici u Splitu, rekonstrukcija T. Marasović

Prilog 9. Kuća na Carraninoj poljani

Prilog 10. Primjer kolovaje sa zajedničkim stubištem u ulici Julija Nepota

Prilog 11. Primjer nadsvođene ulice, nad kojom se diže kuća, u Dioklecijanovoj ulici

Prilog 12. Primjer ograđenog dvorišta, Severova ulica

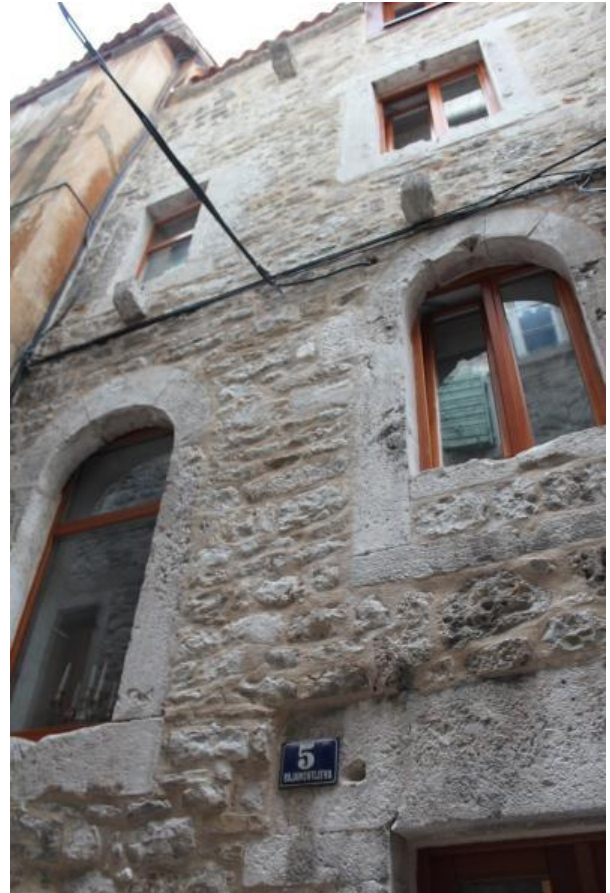
Prilog 13. Dvorište Velike Papalićeve palače, danas Muzej grada Splita

Prilog 14. Dvorište i loža palače kod Zlatnih vrata, danas restoran Kinoteka, Split

Prilog 15. Dvorana Velike Papalićeve palače, danas Muzej grada Splita

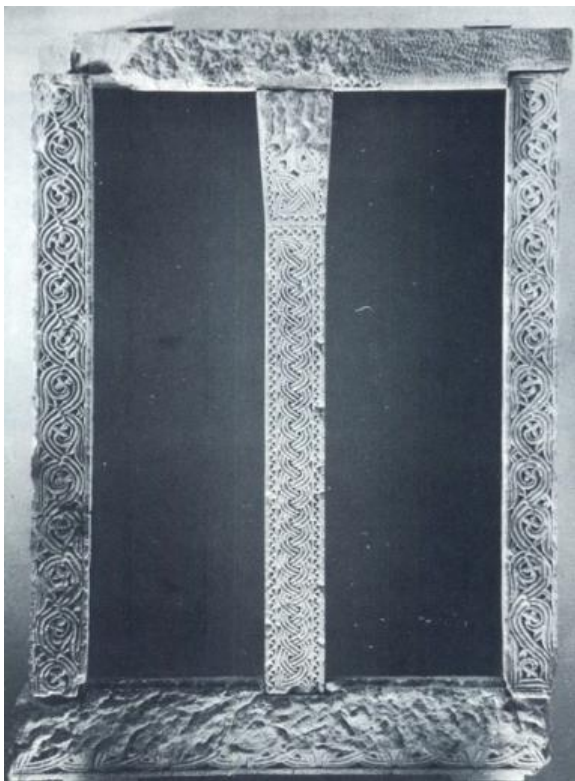
Prilog 16. Usporedba asimetričnosti zidnih otvora ranosrednjovjekovne (Carranina poljana), romaničke (Bajamontijeva ulica) i gotičke kuće (Mala Papalićeva palača)

Prilog 17. Izgled bifore ranosrednjovjekovne kuće u Rodriginoj ulici

Prilog 18. Izgled portala ranosrednjovjekovne kuće u Rodriginoj ulici

Prilog 19. Bifora iz treće četvrtine 11. stoljeća s porušene stambene zgrade, Muzej grada Splita

Prilog 20. Primjer zidanja lomljencem

Prilog 21. Primjer zidanja pravlnim klesancima

Prilog 22., 23., 24., 25. Primjeri luneta nad portalima romaničkih stilskih karakteristika

Prilog 26. Portal s dovratnicima i lunetom romaničkog stila

Prilog 27. Dvostruki portal, „mrtvačka vrata“, *porta del morto*

Prilog 28a. Primjer monofore, sa srpastim lukom

Prilog 28b. Primjer monofore, s lunetom (prijelazno razdoblje)

Primjer 28c. Primjer romaničke bifore

Prilog 29. Heksafore na palači Ciprianis – Benedetti

Prilog 30. Primjer dućanskog otvora u Bosanskoj ulici

Prilog 31. Kameni odvod u obliku lavlje glave na zidu Gradske kavane na Pjaci

Prilog 32. Vijenac na palači Grisogono s crtežom C. Fiskovića

Prilog 33. Konzola u obliku životinjske glave na zidu kuće u Dioklecijanovoj ulici

Prilog 34. Primjer "krnjeg" srpastog luka

Prilog 35. Luneta Velike Papalićeve palače

Prilog 36. Luneta Male Papalićeve Palače

Prilog 37. Luneta palače Marulić

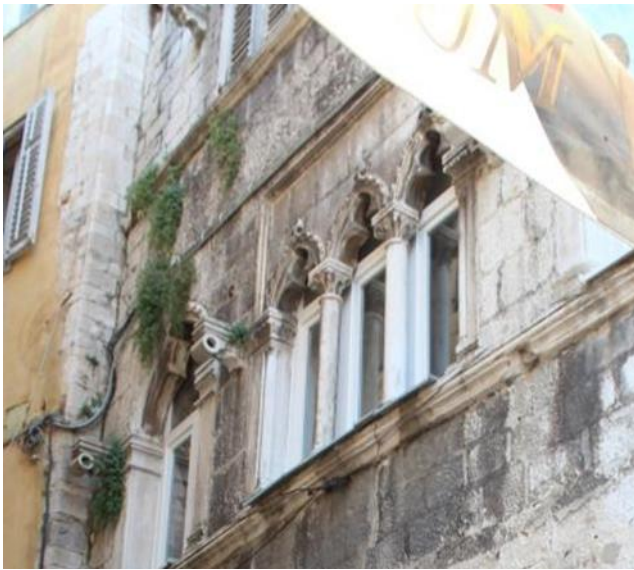
Prilog 38. Luneta palače D'Augubio

Prilog 39. Gotička monofora

Prilog 40. Gotička bifora

Prilog 41. Gotička trifora

Prilog 42. Gotička kvadripora na Velikoj Papalićevoj palači

Prilog 43. Detalj kamenog stubišta u palači kraj Zlatnih vrata

Prilog 44. Kruna cisterne u Velikoj Papalićevoj palači

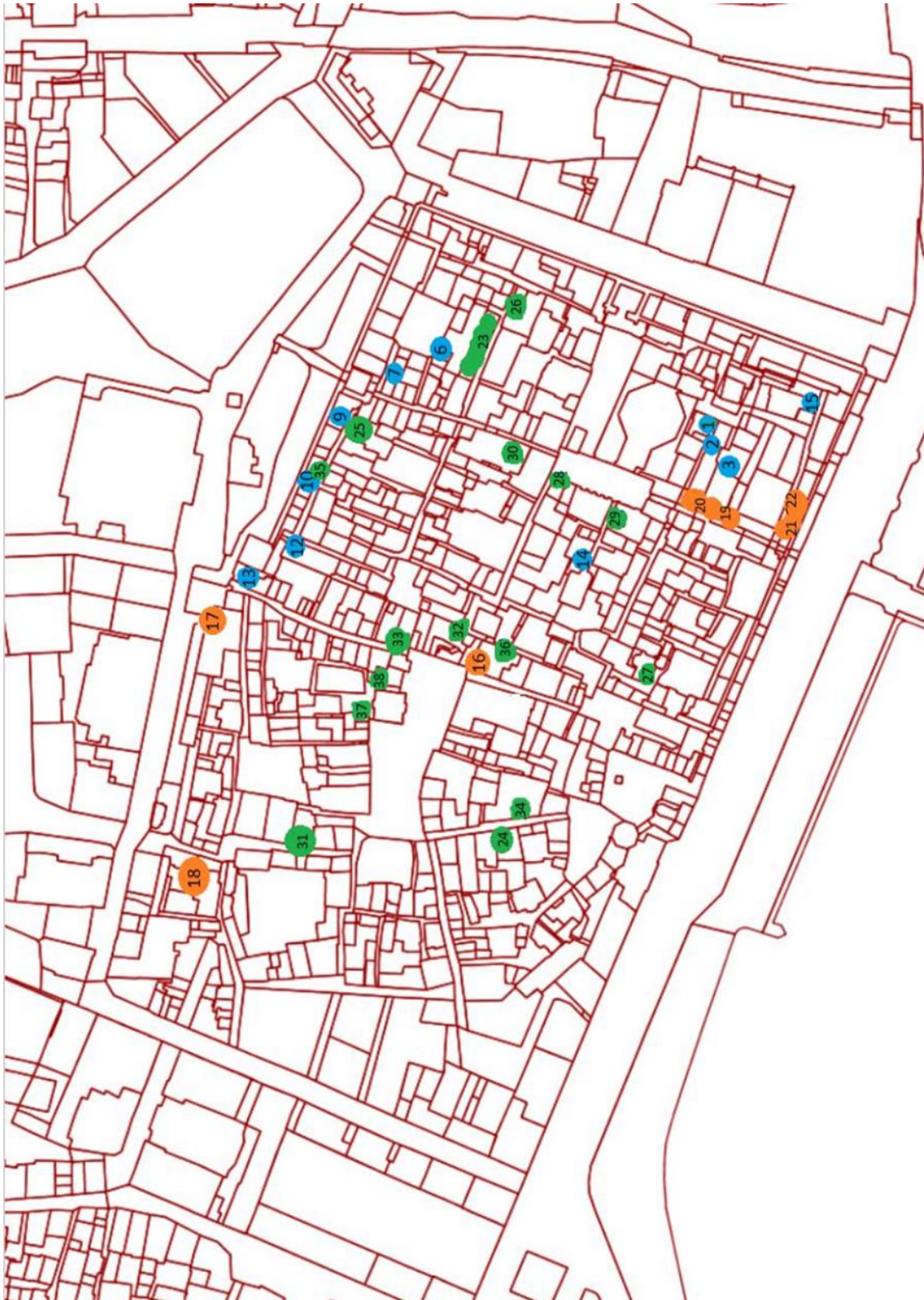
Prilog 45. Prošupljene kamene konzole ili prstenovi za rastiranje platna

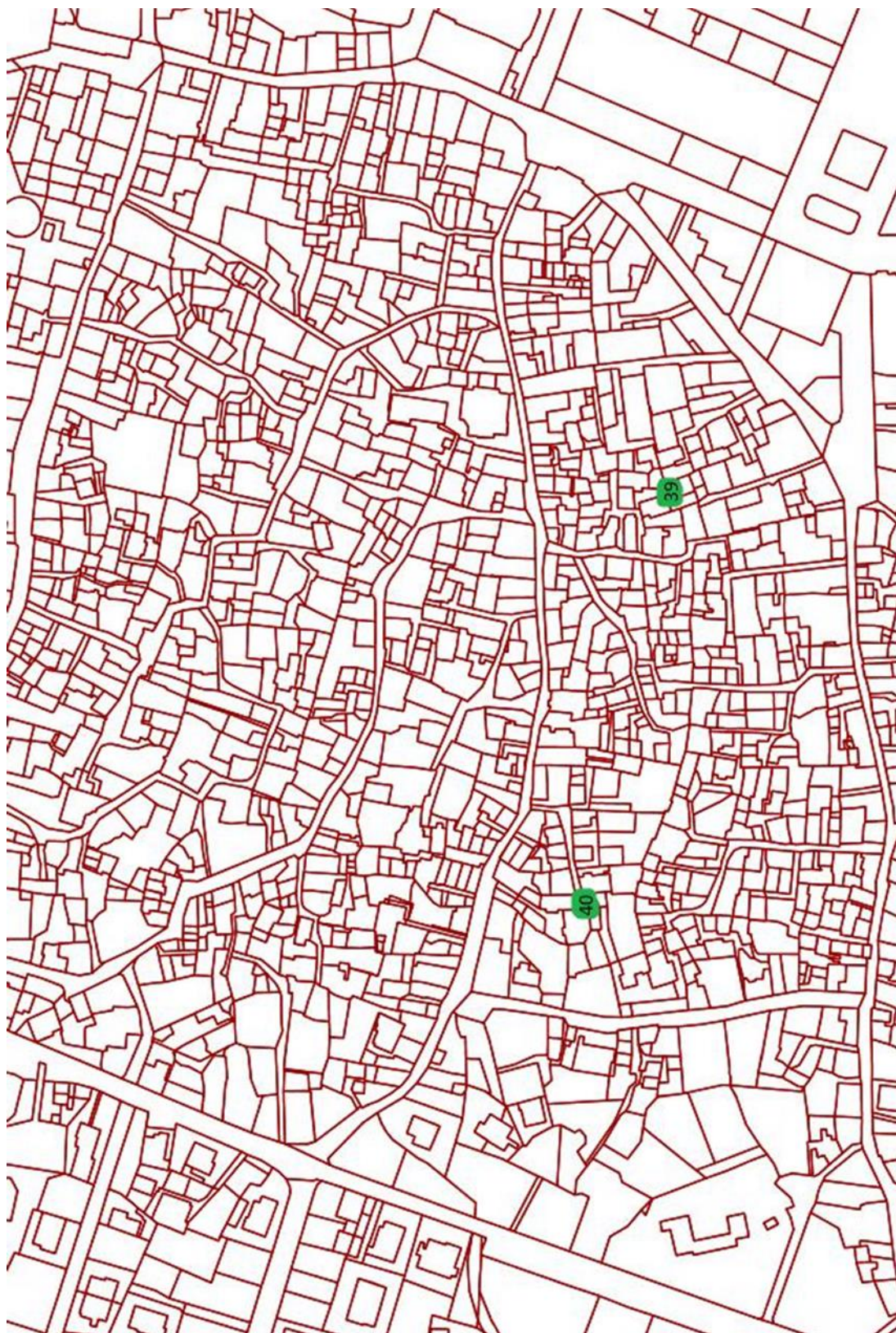
Prilog 46. Oslikane grede u Palači Grisogono

Prilog 47. Primjer niše, udubine na unutrašnjoj strani zida (vjerojatno je služila za odlaganje)

Prilog 48. Katastarska karta s označenim katastarskim česticama: plavo – ranosrednjovjekovne, narančasto - romaničke i ranogotičke, zeleno – gotičke

Prilog 49. Katastarska karta s označenim katastarskim česticama: plavo – ranosrednjovjekovne, narančasto - romaničke i ranogotičke, zeleno – gotičke